

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Ing. Lukáš Fídrnuc

Klášter premonstrátů v Zábřdovicích ve středověku

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D.

Konzultant: Mgr. Dana Zapletalová

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3.6.2019

Lukáš Fidrmuc

Bibliografická citace

Klášter premonstrátů v Zábřdovicích ve středověku [rukopis] : bakalářská práce / Lukáš Fídmuc; vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D. – Praha, 2019. – 63 s.

Anotace

Práce si klade za cíl zmapovat počátky působení premonstrátů v Brně a založení kláštera v Zábřdovicích. Autor se zaměřuje na středověkou etapu klášterní historie. Součástí práce je rovněž exkurz o poutním místě Křtiny, jejichž historie je těsně spjata s dějinami kláštera v Zábřdovicích a jejichž toponymum se objevuje brzy po založení kláštera.

Klíčová slova

Premonstráti, Zábřdovice, Křtiny, klášter, opat, Brno, středověk

Abstract

The thesis describes the origins of Norbertines in Brno and establishing of a monastery in Zábřdovice. Author focuses on the medieval stage of the monastery's history. Part of the work is also a reference to the pilgrimage site of Křtiny, whose history is connected with the monastery in Zábřdovice and whose name appears soon after the foundation of the monastery.

Keywords

Norbertines/Premonstratensians, Zábřdovice, Křtiny, monastery, abbot, Brno, middle ages

Počet znaků (včetně mezer): 103 398

Poděkování

Velmi rád bych na tomto místě vyjádřil poděkování svému vedoucímu práce panu prof. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D., Th.D. za konzultační pomoc, cenné odborné rady a především za trpělivost.

V neposlední řadě bych na tomto místě chtěl také poděkovat historičce a archeoložce Mgr. Daně Zapletalové, která mi v rámci odborné konzultace umožnila doplnit nezbytné vědomosti.

OBSAH

OBSAH.....	5
ÚVOD.....	6
PRAMENY.....	8
LITERATURA.....	12
VZNIK A ROZŠÍŘENÍ PREMONSTÁTSKÉHO ŘÁDU VE STŘEDOVĚKU.....	15
Založení řádu.....	15
Řádový ideál.....	19
Uspořádání řádu.....	19
Rozšíření řádu v Českých zemích.....	20
ŘEHOLNÍ KOMUNITY VE STŘEDOVĚKÉM BRNĚ A JEHO BLÍZKÉM OKOLÍ	26
ZALOŽENÍ A VÝSTAVBA KLÁŠTERA V ZÁBRDOVICÍCH.....	29
Základní údaje o Zábřdovicích.....	29
Založení kláštera.....	30
Pozdější historie konventu.....	33
Poznatky o stavební podobě středověkého kláštera.....	47
KŘTINY A JEJICH VZTAH K ZÁBRDOVICKÉMU KLÁŠTERU.....	52
ZÁVĚR.....	54
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	55
EDICE PRAMENŮ A RUKOPISY.....	56
SEZNAM LITERATURY.....	59

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem se rozhodl zvolit téma spojené s řádem premonstrátů, jenž je mi velmi blízký. Zaměřil jsem se na premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích, protože se nachází v mém rodišti. Tento klášter, v bezprostřední blízkosti Brna teprve druhý po benediktinském probošství Na luhu v dnešním Brně-Komárově, byl zároveň předposlední založenou středověkou kanonií v českých zemích, později vznikla už jen ženská kanonie v Nové Říši. Pro dnešní dějiny Brna je klášter významný ještě z architektonického hlediska. Po románské kryptě nejstaršího kostela na Petrově a po podstatné části komárovského kostela sv. Jiljí se zde nachází další románský kostel sv. Kunhuty, nyní lékárna Vojenské nemocnice, který se do značné míry opět dochoval ve hmotě zdiva. Jde o tedy třetí nejstarší dochovanou románskou svatyni, ale zároveň i o jeden z mála brněnských kostelů, u nějž díky zvláštním okolnostem známe datum svěcení.

Hlavním motivem, který mě přiměl soustředit pozornost právě na zábrdovický klášter, byla skutečnost, že jsem dějiny tohoto vzácného místa podrobně neznal. Dosavadní texty o dějinách kláštera jsou kusé, někdy poměrně nepřesné, a pokud jde o monografie z 2. poloviny 19. století, ty jsou již velmi zastaralé. Pokusil jsem se tedy v první řadě utřídit informace o středověké etapě existence kláštera, které se mi podařilo nalézt.

První kapitola bakalářské práce je zaměřena na historické prameny k dějinám kláštera a jejich edice. Zčásti je zde uvedena i literatura obsahující kritiku pramenů. Některé prameny z 15. století ale ještě nebyly vydány tiskem, proto s nimi pracuji na základě sekundární literatury. Na část, která se zaměřuje na prameny, navazuje kapitola, v níž shrnuji základní sekundární literaturu o zábrdovickém klášteře a z níž jsem čerpal. Výběrově je zařazena i literatura týkající se nejdůležitějších událostí z dějin premonstrátského řádu a z dějin Moravy.

Následující text se soustřeďuje na okolnosti vzniku premonstrátského řádu, tedy kompromisu mezi řeholní a kanovníckou podobou tzv. *vitae communis*; obojí je obecně způsob společného, cenobitského života duchovních osob. Součástí této kapitoly je i životopis či spíše hagiografie (legendární životopis) zakladatele řádu a pozdějšího českého patrona sv. Norberta. Následuje výčet českých a moravských premonstrátských kanonií spolu s podmínkami jejich fundace. V základních rysech je pak rozebrána premonstrátská spiritualita a řádové zvyklosti, zejména organizační struktura.

Jen velmi krátce a informativně jsou představena řeholní společenství na území historického města Brna a v jeho bezprostředním okolí. Jednak jsou jejich dějiny stručně vylíčeny v Encyklopedii moravských klášterů, jednak jsou obsaženy v opakovaně vydaných monografiích o dějinách Brna. Není tedy o nich třeba na tomto místě rozvádět do podrobností veškeré známé informace. Jejich vazby k zábrdovickému klášteru byly ale nejspíše minimální nebo se o nich přinejmenším mnoho nedozvídáme. Většina těchto řeholních domů byla vázána klauzurou a ve dvou případech byla dokonce eremitského charakteru, takže se do vzájemného kontaktu dostávali při zvláštních příležitostech hlavně představení, ostatní příslušníci konventu, pokud nešlo o plebány na řádových farách nebo o nižší řádové hodnostáře, většinou nikoli. Nejčastěji se však z pramenů dovídáme o sporech s jinými kláštery o majetky či desátky, někdy byl opat povolán do rozhodčí komise, pokud se přely jiné duchovní instituce, a velmi často opati vystupují pouze ve svědečných řadách listin jiných vydavatelů. Lze ale předpokládat, že se opati a zřejmě i konventuálové účastnili některých veřejných církevních slavností, zejména svěcení sakrálních staveb. Ze středověkých dějin Brna však málokdy známe konkrétní datum.

V další části je věnována pozornost okolnostem založení zábrdovického kláštera. Následují další události z jeho života, zejména údaje o jeho majetkové výbavě a jejich změnách. V této fázi byly především shromážděny písemné zmínky týkající se klášterních záležitostí. Zároveň byla revidována posloupnost představených, převážně opatů, tak jak ji uvádí starší historická literatura. Její údaje byly konfrontovány s dochovanými historickými prameny, v nichž mají být opati doloženi. Ukazuje se, že jejich posloupnost je v mnoha případech nesprávná a někteří nikdy nežili. Jedna z podkapitol se věnuje i podobě středověké klášterní architektury, o níž je známo zatím jen málo. Kromě dostupných historických pramenů byly k tomuto tématu využity i současné poznatky archeologického a stavebně historického výzkumu.

V poslední části práce je pak pozornost upřena k poutnímu místu Křtiny, jež je s klášterem spjata téměř od počátku. Ani o něm ale není pro středověké období k dispozici příliš mnoho dat.

Práce je ukončena v 90. letech 15. století, kdy se šlechtická ochrana dostala na dlouhou dobu do rukou pánů z Boskovic a klášter přestal být dočasně zeměpanským.

PRAMENY

Prameny ke středověké historii zábrdovického kláštera se dochovaly především ve fondu Moravského zemského archivu v Brně E 59 – Premonstráti Zábřdovice, kodexy (rukopisné knihy) jsou deponovány tamtéž ve fondu G10 – Sbíрка rukopisů Moravského zemského archivu. Pokud se zmínka o zábrdovickém klášteře či opatu objevila v písemnostech jiné církevní instituce, je samozřejmě uchovávána v jiných fondech.

Podstatná část pramenů byla editována, některé jsou dostupné online na webových stránkách Centra mediévistických studií v Praze.¹ Zásadní edicí listin pro dějiny Moravy je *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*,² zvaný také Moravský diplomatář, který je doveden až do roku 1411. Jeho nejstarší díly jsou však silně poznamenány falzátorstvím moravského historiografa Antonína Bočka. Tento fakt měl negativní vliv na historická díla 19. a 1. poloviny 20. století; Boček se nenamáhal tvorbou domnělých originálů, ale skládal fiktivní texty, jejichž zdroj se v tehdy ne vždy veřejně přístupných archivech, často klášterních či kapitulních, nikdy nenašel. Definitivně se s Bočkovými falzy vypořádal až Jindřich Šebánek v roce 1936, který jejich texty či koncepty našel v Bočkově pozůstalosti.³ Ten již dříve formou regestu⁴ vydal seznam listin zrušených moravských klášterů, dovedený do roku 1471. Z něj lze rovněž čerpat základní informace o listinách, zvláště o těch nejmladších, které dosud v plném rozsahu editovány nebyly.⁵

Nejpropracovanější a nejmodernější edicí tohoto druhu je však *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* neboli Český diplomatář.⁶ Tato edice je výrazně kritičtější než Moravský diplomatář a neobsahuje již Bočkova falza, v záhlavních regestech listin jsou již podrobné informace o jejich dochování, uložení a stavu vědomostí o nich. Starší díly této edice, zejména první a druhý díl, jsou již

---

¹ <http://cms.flu.cas.cz/cz/badatele/sources-on-line.html>, citováno k 21. 4. 2019.

² Obvykle se cituje zkratkou CDM.

³ ŠEBÁNEK, Jindřich: Moderní padělky v Moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306. *Časopis Matice moravské*, ročník 60, 1936, s. 27–28, 445–499.

⁴ Regest je stručný výtah z písemnosti, který sumarizuje nejdůležitější informace v ní obsažené.

⁵ ŠEBÁNEK, Jindřich: *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských. 1. Inventář pergamenů z let 1078-1471*. Brno: Země moravskoslezská 1932. Mnoho archivů se v této době nacházelo ještě v živoucích církevních ústavech a nebyly tedy běžně přístupné.

⁶ Užívá se zkratky CDB.

ovšem poněkud zastaralé. Jejich revize však dosud není k dispozici. Novější díly obsahují především zevrubnější kritiku jednotlivých písemností, o niž se zasloužili profesori brněnské univerzity Jindřich Šebánek a Sáša Dušková. V jejich díle pokračují jejich žáci a dnes již i další generace badatelů. Edice má být dovedena do roku 1306, prozatím jsou vydány listiny do roku 1283.

Ke studiu českých a moravských dějin do roku 1363 lze využít i jinou edici listin a epistolárních pramenů (zachované korespondence) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*.⁷

Malá část listin, v nichž vystupují zábrdovičtí opati nebo které se týkají kláštera, je vydána v překladové edici moravských a slezských listin deponovaných v lichtenštejnském archivu ve Vaduzu.⁸ Formou regist jsou listiny tohoto archivu shromážděny až do roku 1526, ty se ale vesměs Zábrdovic již netýkají.⁹

Papežské písemnosti týkající se kláštera jsou dostupné v edici *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, která je dovedena do roku 1431.¹⁰

Dalším pramenem diplomatické povahy, v němž se ocitají zmínky o Zábrdovicích, jsou knihy půhonné a nálezové, *Libri citacionum et sentenciarum*, vedené u zemského soudu, v nichž se objevují spory se šlechtici.¹¹

K dispozici bohužel není předhusitský klášterní urbář (úřední kniha obsahující soupis majetků a povinností poddaných). Z období středověku se nedochovaly ani nekrologické (obituární, úmrtní) záznamy nebo kalendaria (sled liturgických svátků), protože klášter přišel o středověkou knižní výbavu. Chybí i knihy liturgického a mimoliturgického zaměření. Neví se tedy, co za svátky klášter slavil, za jaké osoby sloužil anniversaria (výroční připomínky úmrtí donátorů), koho přijal v konfraternitu (spojenectví na modlitbách za určitou úplatu či dar) apod., ale postrádáme také veškeré informace o hudební kultuře v klášteře.

---

⁷ Obvykle se zkracuje na RBM.

⁸ BISTRICKÝ, Jan – SPURNÝ, František - VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj: *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu. I. díl, 1173-1380*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně se subvencí Jeho Jasnosti Hanse Adama II., vládnoucího knížete z Liechtenštejna, 1992.

⁹ TUREK, Adolf – ZEMEK, Metoděj: *Regesta listin z liechtensteinského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526. Sborník archivních prací, ročník 33, 1983, s. 151–296, 485–527*.

¹⁰ Citují se zkratkou MVB.

¹¹ Citují se pod zkratkou LCS.

Do jisté míry lze pro poznání středověkých dějin kláštera využít i barokní *Annales monasterii Zabrdovicensis*¹² z let 1660 až 1673 a 1674 až 1711 a *Necrologium Zabrdovicense*¹³ z let cca 1720 až 1784 s mladšími doplňky. Oba, respektive všechny tři kodexy (anály jsou dvojdílné) nejsou vydány tiskem a je nutno jít přímo do pramene.

Z narativních (vyprávěcích) pramenů toho o Zábrdovicích mnoho nevíme. První milevský opat Jarloch (Gerlach), který se přednostně věnoval dějinám premonstrátů v českých zemích, se dochoval v jediném kodexu. Pasáže o Zábrdovicích, o nichž můžeme do značné míry předpokládat, že v autografu zastoupeny byly, se nedochovaly, kodex byl v 19. století poškozen.¹⁴ K dějinám premonstrátů v českých zemích přináší zmínky i starší letopisec pražský kanovník Vincencius. Oba prameny, přeložené do dnes již archaické češtiny, lze studovat ve 2. dílu edice *Fontes rerum Bohemicarum*.¹⁵ Existuje i nová překladová edice, kterou jsem ale k dispozici neměl.¹⁶

K zábrdovickému klášteru lze využít i několika ikonografických pramenů. Nejdůležitější je olejomalba, kterou těsně po ukončení švédského obléhání Brna namalovali Hieronymus Benno Beyer a Hans Jörg Zeiser: „*Aigentliche Abbildung der schweren und harten Belegung der Stadt Brunn von der Khron Schweden vom 3 May bis auf den 20 Augusti des 1645 Jahrs*“. Tento obraz, jeden ze tří, které zmínění malíři a hrdinní obránci Brna vytvořili, zobrazuje Brno z ptačí perspektivy od jihovýchodu a pravděpodobně již měl za základ vyměřený plán, i když podle současných měřítek nepřesný.¹⁷

Přímo v prostorách nynějšího zábrdovického farního chrámu je pak zavěšen anonymní votivní obraz z doby po třicetileté válce, na němž fundátoři (zakladatelé)

---

¹² Moravský zemský archiv Brno, fond G10 – Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. č. 269/1–2, evid. č. 297–298.

¹³ Moravský zemský archiv Brno, fond G10 – Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. č. 229, evid. č. 252.

¹⁴ KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*. Brno: Matice moravská 2010, s. 238.

¹⁵ Citují se FRB II.

¹⁶ KERNBACH, Anna – MORAVOVÁ, Magdalena - WIHODA, Martin (edd.): *Milevský letopis. Zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*. Praha: Argo, 2013.

¹⁷ Muzeum města Brna, inv. č. 2284. Digitální fotokopii vytištěnou v měřítku 1 : 1 vlastní společnost Archaia Brno z. ú., kde jsem ji měl možnost studovat.

uctívají Pannu Marii, sv. Norberta a sv. Augustina.¹⁸ Klečící Lev z Klobouk v obleku renesančního kavalíra drží v rukou hlavní chrám. Korunovaná žena, snad některá ze Lvových manželek, drží v rukou kostel sv. Kunhuty. Tento obraz je patrně nejdetailnější co do zobrazení obou kostelů v podobě před třicetiletou válkou, po níž byly kostely i klášter radikálně přestavěny.

---

¹⁸ SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. I. svazek A/I*. Praha: Academia, 1994, s. 246.

LITERATURA

Ze starších publikací stojí za zmínku vícedílná *Církevní topografie* z pera rajhradského benediktina Řehoře Wolného, jenž v ní zábrdovickému klášteru věnoval jednu stat'.¹⁹ Z něj potom čerpali další autoři. Roku 1869 vydal zábrdovický kaplan Josef Pospěch *Krátký dějepis bývalého kláštera premonštráků, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích*.²⁰ Později, roku 1877 vydal strahovský knihovník Karel Dominik Čermák knihu *Premonstráti v Čechách a na Moravě*.²¹ Obě publikace jsou dnes již dosti zastaralé, závislé na ne právě spolehlivých barokních pramenech a klášterní tradici. Určitá pozornost je jim věnována v nejstarších souhrnech dějin Brna.²²

O moderní zpracování historie zábrdovického kláštera se pokusil až Rudolf Hurt roku 1969.²³ Tato práce je již pojata přísně vědecky a cenné je využití mnoha pramenů. Z dnešního hlediska však již text zcela nevyhovuje.

Souběžně s Hurtovou studií byly roku 1969 a 1973 vydány dvousvazkové Dějiny Brna, v nichž jsou o zábrdovickém klášteře i vsi zmínky.²⁴

K počátečním dějinám premonstrátského řádu byla studována diplomová práce Jana Kremera, obhájená roku 2009,²⁵ jež vychází z mnoha cizojazyčných publikací a editovaných pramenů a často přináší zpřesnění k dějinám prvních českých

---

¹⁹ WOLNY, Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Band II., Abt. II., Brünnner Diöcese*. Brünn: Selbstverlag, 1858, s. 183–196.

²⁰ POSPĚCH, Josef: *Krátký dějepis bývalého kláštera premonštráků, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích*. Brno: vlastním nákladem 1869.

²¹ ČERMÁK, Karel Dominik: *Premonstráti v Čechách a na Moravě. Stručné vypsání osudů bud' ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů dle roků jich založení*. Praha: Kanonie strahovská, 1877. Zábrdovice na s. 435–458, Křtiny na s. 496–500.

²² ŠUJAN, František: *Dějepis Brna*. Vlastivěda Moravská. Brno: Musejní spolek, 1928.

²³ HURT, Rudolf: *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích. Vlastivědný věstník moravský*, ročník 21, supplementum. Brno: Musejní spolek v Brně, Historické oddělení Moravského musea 1969.

²⁴ DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna 1*. Brno: Národní výbor města Brna, 1969. TITÍŽ: *Dějiny Brna 2*. Brno: Národní výbor města Brna, 1973.

²⁵ KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů ve střední Evropě do počátku 13. století. Dceřinná založení klášterů Steinfeld a Dünnwald*. Magisterská diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha 2009. Dostupné online na <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/65150>, citováno k 13. 5. 2019.

a moravských kanonií. Do 13. století však není tato práce dovedena a zábrdovické dějiny tedy pomíjí. Dále byla využita studie Josefa Žemličky ve sborníku k výstavě konané roku 2009, která představuje život olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka.²⁶ Výměnám benediktinů za premonstráty v českých a moravských kláštorech se věnoval i Josef Šrámek, který je odborníkem na benediktiny.²⁷

Zachovanou architekturu a movité památky zhodnotil ve své encyklopedii *Umělecké památky Moravy a Slezska* Bohumil Samek.²⁸ Většina textu se však týká památek barokních a mladších. Pojednává i o památkách některých obcí, které patřily k původní výbavě kláštera.

Kláster má své heslo i v *Encyklopedii moravských a slezských klášterů*,²⁹ které je však stručné. Totéž se týče příslušného svazku *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*.³⁰ *Encyklopedie českých klášterů* byla okrajově využita v kapitole o šíření řádu v českých zemích.³¹

Zábrdovického kláštera se dotkly dosud vydané díly nové edice *Dějiny Brna*.³² Nejdůležitější jsou prvé dva historicko-archeologické díly, sedmý díl se věnuje dějinám umění, opět se ale týká především stojící barokní fáze kláštera. Šestý díl zpracovává

---

²⁶ ŽEMLIČKA, Josef: Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčková, Jana (ed.): *Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2009, s. 13–27.

²⁷ ŠRÁMEK, Josef: „A také klášter Hradisko u Olomouce byl obnoven naším řádem“. Konkurence mezi řeholními řády a kolektivní identity kléru v českých zemích ve 12. století. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 69, 2017, s. 113–128.

²⁸ SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1. TÝŽ: Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N*. Praha: Academia, 1997.

²⁹ FOLTÝN Dušan: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005.

³⁰ BUBEN, Milan Michael: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, II. díl, 1. svazek. Řeholní kanovníci*. Praha: Libri, 2003, s. 130–137.

³¹ VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997.

³² PROCHÁZKA, Rudolf et alii: *Dějiny Brna 1. Od pravěku k ranému středověku*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2011. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2013. FASORA, Lukáš – ŠTĚPÁNEK, Václav et alii: *Dějiny Brna 6. Předměstské obce*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2017. KROUPA, Jiří et alii: *Dějiny Brna 7. Umělecko-historické památky. Historické jádro*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015.

dějiny vesnic, které se v různých dobách připojily k Brnu. Ostatní tři díly dosud nevyšly.

Byly využity i bakalářská a magisterská práce Tomáše Müllera, které se týkají hospodářských dějin kláštera ve středověku, a dřívější monografie jeho školitele Tomáše Borovského.³³ Tyto texty velmi napomohly při hledání editovaných pramenů, obě práce však nejsou zcela spolehlivé a často opisují z Hurtovy studie bez přihlídnutí k pramenům, někdy chybějí citace úplně.

Ke stavební podobě kostelů a kláštera byly okrajově studovány tiskem nevydané elaboráty stavebně historických průzkumů i nečetné nálezové zprávy z archeologických výzkumů, pro laika jsou ale obtížně srozumitelné. Některé výsledky těchto výzkumů ale byly již publikovány a jeden text vzešlý z mezinárodní konference čeká na uveřejnění, proto je zde citován se souhlasem autorky jako odborný článek v tisku.³⁴

K poutnímu místu ve Křtinách mnoho odborné literatury není. Kromě Vlastivědy moravské a Samkovy encyklopedie lze využít ještě Hosákův *Historický místopis země Moravskoslezské*.³⁵ Archeologický výzkum zde nebyl prakticky vůbec prováděn a terén v místě dnešního chrámu bude pravděpodobně i dosti poškozený. Nově byla ale po umělecko-historické stránce opakovaně zhodnocena křtinská Madona. K výročí 800 let od založení klášterů v Zábrdovicích a Nové Říši proběhla 23. září 2010 konference, na níž se mimo jiné Jindřich Zdík Zdeněk Charouz vyjádřil ke vzniku legendy, podle níž měla být ve Křtinách ženská kanonie podléhající Zábrdovicím.³⁶

---

³³ MÜLLER, Tomáš: *Kláster premonstrátů v Brně-Zábrdovicích do roku 1327. Založení kláštera a jeho hospodářský vývoj*. Bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Historický ústav. Brno 2014. Dostupné online na <https://is.muni.cz/th/vg5eu/>, citováno k 13. 5. 2019. TÝŽ: *Hospodářské dějiny kláštera premonstrátů v Brně-Zábrdovicích ve 14. a 15. století*. Magisterská diplomová práce tamtéž. Brno 2016. Dostupné online na https://is.muni.cz/th/180663/ff_m/, citováno k 13. 5. 2019. BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno: Matice moravská, 2011.

³⁴ ZAPLETALOVÁ, Dana: *Zwei romanische Emporkirchen in Brünn und ihr Verhältnis zu anderen Brünnner Bauten. Antiqua Cuthna*, v tisku, s odkazy na starší literaturu a prameny.

³⁵ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. 2. vydání. Praha: Academia, 2004.

³⁶ CHAROUZ, Jindřich Zdík Zdeněk: *Křtinská záhada – klášter premonstrátek*. Mílek, Václav (ed.): *Osm století*. Nová Říše: Kanonie premonstrátů v Nové Říši, 2012, s. 11–20.

VZNIK A ROZŠÍŘENÍ PREMONSTRÁTSKÉHO ŘÁDU VE STŘEDOVĚKU

Založení řádu

Premonstrátský řád vznikl v nábožensky neklidné době kolem roku 1100, tedy v době krátce po 1. křížové výpravě. Tehdy můžeme v pramenech sledovat opatření světské moci proti pohanským zvykům, lépe řečeno pozůstatkům předkřesťanských kultů v prostředí venkovských nižších sociálních vrstev. Ta pravda neměla dlouhodobý efekt.³⁷ Dále máme doložena tažení samozvaných křížáků z nižších sociálních vrstev napříč evropskými městy. Ta byla spojena s loupením a pogromy na Židy a jejich násilným křtěním a bylo proti nim nutno vojensky zasahovat.³⁸ Pozitivnějším důsledkem této doby byl fakt, že se vyprofilovaly některé reformní řády, které se snažily důsledně dodržovat staré texty řeholí, od nichž se zvyklosti podstatné části soudobých benediktinských klášterů a světských (sekulárních) kapitul odchýlily. Vůči clunijské formě benediktinského řádu se vymezili zejména cisterciáci, zformovali se ale i karmelitáni, kartuziáni, augustiniáni atd. Vznikly i některé rytířské řády a reformní tendence, opět požadující život podle Augustinovy řehole, postihly i sekulární kapituly.³⁹

Podnět ke vzniku nového řádu dal sv. Norbert z Xanten. Tento muž má, podobně jako všichni světci, svůj legendistický „druhý život“, který se překrývá s jeho skutečným životem jen do jisté míry. Má totiž za úkol ztělesňovat určitý ideál k následování.⁴⁰ Legendistika (hagiografie) často bývá jediným pramenem pro život

---

³⁷ ŠTEFAN, Ivo – VARADZIN, Ladislav: Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie. *Colloquia mediaevalia Pragensia*, ročník 8, 2007, s. 51. VANÍČEK, Vratislav: *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 34–35.

³⁸ VANÍČEK, Vratislav: *Soběslav I.*, s. 59–63.

³⁹ BUBEN, Milan Michael: *Encyklopedie řádů a kongregací*. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 28–29.

⁴⁰ K Norbertovu životu dále např. *Lexikon des Mittelalters, Band 6*. München – Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1993, col. 1233–1235. *Bibliotheca Sanctorum IX*. Roma: Citta Nuova, 1996, col. 1050–1068. *New catholic encyclopedia X*. 2nd ed. Detroit: Thomson Gale, 2003, s. 419–421. *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 7*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1998, col. 903–905. *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique, doctrine et historie, Tome XI*. Paris: Beauchesne, 1982, col. 412–424.

světců, u Norberta tomu tak ale naštěstí není. Jeho život a počátky řádu lze do roku 1134 kontrolovat především díky textům diplomatické (úřední) povahy, tj. listinám, zejména papežským bulám.⁴¹

Po Norbertově smrti byly sepsány dva jeho životy. Zhruba mezi léty 1145 a 1161 nebo 1164 vznikla tzv. *Vita A*,⁴² která pochází buď z magdeburské řádové větve nebo přímo z prostředí bývalé magdeburské kolegiátní kapituly *Unser Lieben Frauen*, od roku 1129 rovněž premonstrátské kanonie. Životopis byl nalezen v rukopise kláštera svatého Petra v Brandenburgu.⁴³ Poněkud mladší je patrně tzv. *Vita B*,⁴⁴ sepsaná pravděpodobně mezi léty 1152–1161 v Prémontré nebo v jemu blízké kanonii. Třetím pramenem k Norbertově biografii je text *Miracula Sanctae Mariae Laudunensis*, historie katedrály v Laonu, kterou v letech 1149–1150 sepsal benediktin Herman z Tournai. V jejím rámci je připojen text o Norbertovi z Xanten a premonstrátech, k němuž autor podle vlastních slov čerpal informace z vyprávění Norbertova následovníka Huga z Fosses. K magdeburské větvi řádu po roce 1126 lze využít i *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, jejichž nejstarší vrstva z roku 1023 byla doplňována různými autory až do roku 1142. K raným dějinám řádu existuje ještě *Vita Godefridi comitis Capenbergensis*, život jednoho z prvních Norbertových následovníků Gottfrieda z Cappenbergu. Nejstarší vrstva textu pochází snad z období mezi lety 1138 a 1148.⁴⁵

Norbert se narodil někdy mezi léty 1080 a 1085 v hraběcí rodině pánů z Gennepu a jako druhorozený syn byl předurčen duchovní kariéře.⁴⁶ Rodiče ho předali jako obláta (dítě určené k mnišskému nebo kanovníckému životu, podle typu vybraného ústavu, kam bylo dáno na výchovu) kapitule u sv. Viktora v Xanten.⁴⁷ Zde se mu dostalo velmi kvalitního vzdělání a po vysvěcení na podjáhna získal kanovnícké místo s prebendou. Přes dvůr kolínského arcibiskupa Friedricha (1100-1131) se dostal na dvůr Jindřicha V.

---

⁴¹ ELM, Kaspar: *Norbert von Xanten. Adliger - Ordensstifter - Kirchenfürst*. Köln 1984, s. 15–28.

⁴² Překlad do češtiny SAJÍC, Jan (ed.): *Svatý Norbert*. Praha: Kanonie premonstrátu na Strahově, 1940.

⁴³ PETIT, François: *Premonstrátská spiritualita XII. a XIII. století*. Doksany: Klášter sester premonstrátek v Doksanech, 2018, s. 28.

⁴⁴ Překlad do češtiny STRÍŽ, Antonín (ed.): *Život svatého Norberta*. Praha: Kuncíř, 1927.

⁴⁵ KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 6. s četnými odkazy na literaturu a edice, včetně zahraničních.

⁴⁶ ŘÍHA, Tomáš: *Svatý Norbert*. Řím: Křesťanská akademie, 1971, s. 32.

⁴⁷ BACKMUND, Norbert: *Geschichte des Prämonstrantenserordens*. Grafenau: Morsag Verlag, 1986, s. 22.

a jako jeho kaplan ho roku 1111 následoval na tažení do Itálie. Císař mu v roce 1113 nabídl biskupství v Cambrai v severní Francii, Norbert je však z nepříliš jasných důvodů nepřijal.⁴⁸

Konverzi v jeho životě měl podle legendistů roku 1115 přivodit nebezpečný pád z koně, před nějž udeřil blesk. Ten z Norberta strhal honosný oděv a on měl při pádu i po nabytí vědomí slyšení, nabádající ho, aby opustil zlo a začal konat dobro. Odešel tedy ode dvora, údajně po nějakou dobu zkoumal různé formy regulovaného (řeholi podřízeného) života, aby se následně uchýlil do benediktinského kláštera v Siegburgu. Tento klášter se přidržoval rané clunyjské reformy, zde tedy patrně Norbert poznal filiační systém řádových domů. Odsud ale odešel, protože ho místo mnišského nejspíše přitahoval kněžský a ještě spíše kazatelský způsob života. Roku 1115 se stal knězem⁴⁹ a roku 1116 poprvé zavítal k augustiniánům-kanovníkům v Klosterrathu v lutyšské diecézi, kam se ještě několikrát vrátil a kde poznal některé kritiky zlořádů v církvi. Nakonec se Norbert stáhl do svého kostela na vrch Fürstenberg u Xanten a tam žil po určitou dobu jako eremita.

Tento neuspořádaný způsob života ovšem vadil oficiální církevní hierarchii a roku 1118 bylo proti němu na synodě ve Fritzlaru zahájeno řízení. Žádalo se po něm, aby se přidal k již existujícím formám zasvěceného života a podřídil se pravidlům některé z nich. Zřekl se tedy kanonikátu, svůj kostel na Fürstenbergu daroval klášteru v Siegburgu pro zřízení nového kláštera a vydal se na pouť do Saint Gilles. Zde potkal papeže Gelasia II., který mu povolil kázat bez ohledu na diecézní hranice. Tímto způsobem putoval do severní Francie a procházel i dnešní Belgií a Porýním. Ve Valenciennes, kde pobýval roku 1119, se k Norbertovi přidal klerik Hugo z Fosses⁵⁰ a stal se jeho učedníkem. Norberta mezitím rehabilitoval papež Kalixt II. od obvinění fritzlarské synody, ale požadoval po něm založení a vedení reformního kláštera. Poté, co si Norbert znepřátelil kanovníky u sv. Martina v Laonu, jimž měl být představeným, daroval mu tamější biskup Bartoloměj pusté místo Prémontré, kde se měl usadit.⁵¹ Ten tu strávil spolu s 13 druhy Velikonoce (15.–18. dubna), ještě na jaře roku 1120 se ale vydal znovu kázat.

---

⁴⁸ DAUZET, Dominique-Marie: *Krátký životopis svatého Norberta*. Doksany: Klášter sester premonstrátek v Doksanech, 2014, s. 29.

⁴⁹ ŘÍHA, Tomáš: *Svatý Norbert*. Řím: Křesťanská akademie, 1971, s. 32.

⁵⁰ PETIT, François: *Premonstrátská spiritualita XII. a XIII. století*, s. 54.

⁵¹ BACKMUND, Norbert: *Geschichte des Prämonstrantenserordens*, s. 28.

Snaha ukáznit Norbertovy zvyky a reformní počiny však přece jen měla efekt. Na Vánoce roku 1121 se budoucí světec vrátil do Prémontré a následovalo ho údajně okolo 80 následovníků (mužů i žen), kteří zde složili své první profesní sliby. Norbert se, tajně po poradě s mnoha duchovními, rozhodl podřídít komunitu řeholi sv. Augustina.⁵² Záhy vznikly další ústavy, rovněž ještě pod Norbertovým vedením. Do roku 1126 víme o kanonii v Laonu, Viviers, Floreffé, Cappenberg, Varlar, Ilbenstadt a dvou kanoniích v Antverpách.⁵³

Roku 1126 byl však Norbert jmenován do úřadu magdeburského arcibiskupa. Po konfliktech, které tu záhy vyvstaly, protože se snažil zreformovat katedrální kapitulu a získat její zcizené majetky, založil Norbert roku 1129 z nedostavěné kolegiální kapituly při chrámu *Unser Lieben Frauen* novou premonstrátskou kanonii. Ta se stala mateřincem pro další fundace ve východní části říše. Odtud ale povstala řada nedorozumění, protože Norbert pro tyto kanonie zvolil jiné zvyky a řádový oděv než u klášterů v západní části říše. Roku 1128 byl Norbert nucen vzdát se vedení původního společenství a předat řád a jeho další směřování svému žáku Hugovi de Fosses.⁵⁴ Ten rovněž určil první řádová statuta, která se dochovala ve více redakcích. Řád oficiálně potvrdil papež Honorius II. v roce 1126.⁵⁵

Norbert zemřel 6. června 1134 a byl pohřben v chrámu kanonie *Unser Lieben Frauen*. Hned po smrti započal Norbertův neoficiální kult a již v roce 1161 došlo k translaci jeho tělesných ostatků do chóru pod hlavní oltář. Tam byly uloženy až do roku 1626. Norbert byl oficiálně kanonizován až papežem Řehořem XIII. v roce 1582.⁵⁶

Do Norbertovy smrti vzniklo 68 klášterů, většinou dvojitých, hlavně v severní Francii, Vestfálsku, Brabantsku a Lotrinsku. Po Norbertově odchodu do Magdeburgu se řád rozšířil do Švábska, ale i k Ženevskému jezeru a dále k východu. Do Hugovy smrti již byl řád přítomen od Španělska a Anglie až po Polsko a měl cca 140 kanonií. V této

---

⁵² PETIT, François: *Premonstrátská spiritualita XII. a XIII. století*. Doksany: Klášter sester premonstrátek v Doksanech, 2018, s. 44–45.

⁵³ DAUZET, Dominique-Marie: Krátký životopis svatého Norberta, s. 81–88.

⁵⁴ ŘÍHA, Tomáš: *Svatý Norbert*, s. 88–93.

⁵⁵ DAUZET, Dominique-Marie: Krátký životopis svatého Norberta, s. 92. Stručně k počátkům premonstrátů i *Lexikon des Mittelalters, Band 7*. München: LexMA-Verlag, 1995, col. 146–152.

⁵⁶ BUBEN, Milan Michael: *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 66. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 107–108. *Bibliotheca Sanctorum IX*. Roma: Citta Nuova, 1996, col. 1065.

době zažil řád největší rozmach, poté už se tak razantně nerozrůstal. Následně vznikly nové kanonie už jen ve Frísku a Uhrách, dvě fundace vznikly ještě ve Svaté zemi a jedna v Rize. Řád se příliš nerozšířil v Itálii, ale ani při pobřeží Severního moře a v Dánsku.⁵⁷

Řádový ideál

Řádovým ideálem se stala celoživotní kajícnost a snaha o zachovávání duchovní čistoty, jejímž symbolem měl být i nebarvený řádový oděv.⁵⁸ Pro premonstráty je příznačné pěstování eucharistické a mariánské úcty a kromě chórové modlitby je díky tomu kladen důraz na slavnostní liturgii.⁵⁹ V počátcích řádu bylo nutno vyřešit dilema, zda se má podobně jako mniši, především cisterciáci, snažit o útěk ze světa (tzv. *fuga mundi*) a stát se přísně klauzurovaným společenstvím. Převážilo však mínění, že pokud mají muži kněžské svěcení, měli by získávat pro Krista další osoby skrze duchovní správu a s odkazem na Kristův mistrovský úřad také kázat a duchovně vzdělávat laiky.⁶⁰ Bylo zdůrazňováno, že Kristus vedl jak život aktivní, tak kontemplativní. Mužská větev řádu se tedy následně snažila skloubit obojí. Důsledná klauzura byla ale závazná pro druhý řád, tedy ženské kanonie.⁶¹

Uspořádání řádu

Kromě řádových statut⁶² zavedl Hugo z Fosses také filiační systém podle cisterciáckého vzoru⁶³ a stávajícím kanoniím dosadil představeného, buď opata, nebo probošta. Za jeho života (zemřel roku 1161) se také ustanovilo konání generálních kapitul, tradičně na sv. Dionýsia (9. září), kterých se měli v ideálním případě účastnit

---

⁵⁷ KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 33–34.

⁵⁸ ARDURA Bernard: *Prémontrés Histoire et Spiritualité*. Université de Saint – Etienne, 1995, s. 35.

⁵⁹ ARDURA Bernard: *Prémontrés Histoire et Spiritualité*, s. 35–41.

⁶⁰ PETIT, François: *Premonstrátská spiritualita*, s. 62–63.

⁶¹ BUBEN, Milan Michael: *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 65. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 107–109. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 30–31 s odkazy na prameny a starší cizojazyčnou literaturu, kterou autor komentuje.

⁶² BACKMUND, Norbert: *Geschichte des Prämonstrantenserordens*, s. 43. První statuta byla sestavena v letech 1131–1134.

⁶³ BACKMUND, Norbert: *Geschichte des Prämonstrantenserordens*, s. 43.

všichni představení. Tento ideál však nebylo vždy možné plnit pro velkou vzdálenost kanonií od Prémontré. Nařízení generální kapituly platila univerzálně pro celý řád.

Roku 1155 byl řád vyňat z jurisdikce diecézních biskupů v interních záležitostech řádu. Od té doby byli opati důsledně voleni konventem a této volbě měl být přítomen opat mateřince a dva další opati. Biskup je nadále nepotvrzoval ani nesměl sesadit.

Generální opat Prémontré získal právo vizitovat všechny podřízené kláštery. Jeho klášter pro změnu kontrolovali opati z Laonu, Floreffé a Cuissy. Dále měly v rámci filiačních vztahů právo a každoroční povinnost vizitace mateřské kláštery nad dceřinými mužskými a k nim příslušejícími ženskými kanoniemi.

Kvůli velké vzdálenosti od Prémontré, ale i vzájemné odlehlosti mateřských a dceřiných kanonií vznikl ve 2. polovině 12. století vedle filiačního systému ještě systém cirkárií. Sousedící kláštery měly vytvářet provincie a ty měli vizitovat cirkátoři. Byli to dva ročně volení opati z klášterů jiné než vizitované cirkárie.

Co se týče druhého řádu, v prvotní fázi utváření premonstrátské komunity vznikaly často dvojkláštery⁶⁴ při jednom kostele, pod vedením jediného opata a se shodným hospodářským zázemím. Obě komunity byly ale odděleny zdí. V čele ženské části stála převorka a sestry se zabývaly především drobnou manuální prací. Ženské kláštery vyžadovaly pro svůj provoz ve větší míře než mužské kanonie konvrše (laické bratry). Z mužů měl ke kanovnicím přístup jen opat nebo správce majetku a i ti v doprovodu několika starších konvršů.

Dvojkláštery se ale velmi brzy staly nežádoucími a sestry byly přesouvány na dvory příslušných mužských kanonií nebo do samostatných klášterů zřízených v určité vzdálenosti (často jednoho dne cesty) od mužských. Tyto dvojice vzájemně souvisejících ženských a mužských kanonií se projeví i v raných dějinách řádu u nás.⁶⁵

Rozšíření řádu v Českých zemích

Klíčovou osobou při uvedení premonstrátského řádu do českých zemí byl olomoucký biskup Jindřich Zdík (v úřadu 1126–1150). Narodil se patrně v 80. nebo 90. letech 11. století v rodině patřící k vyšším sociálním vrstvám s vazbou na Prahu, nejspíše byl synem některého z kanovníků pražské katedrální kapituly. Poprvé o něm

---

⁶⁴ ŘÍHA, Tomáš: *Svatý Norbert*, s. 74.

⁶⁵ KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 13–21, 36–39.

hovoří kronikář Kosmas k roku 1123, kdy se měl spolu se skupinou urozenců vydat do Svaté země. Pravděpodobně se mu také dostalo vzdělání v cizině, kde poznal reformní snahy v sekulárních (katedrálních i kolegiálních) kapitulách. Jeho životopis a významné činy byly již opakovaně popsány, proto odkazují pouze na moderní sekundární literaturu.⁶⁶

Biskup se při svém druhém pobytu ve Svaté zemi v letech 1137–1138 seznámil s řeholí sv. Augustina. Dříve se mělo za to, že se zde setkal přímo s premonstráty, dnes se badatelé přiklánějí spíše k názoru, že šlo o řeholi podřízené kanovníky Božího hrobu v Jeruzalémě. Po návratu do diecéze pak biskup zachovával některé zvyky, k nimž se ve Svaté zemi zavázal.⁶⁷

Jindřich Zdík brzy po návratu do diecéze inicioval založení první kanonie na Strahově. Musel ale postupovat ve spolupráci s knížetem Soběslavem I. a pražským biskupem Janem, kterého znal jako klerika pražské kapituly a možná s ním byl i spřízněn. Biskup klášter před svou smrtí bohatě obdaroval, zemřel však již roku 1139 a kníže na počátku následujícího roku. Zdík tedy musel přesvědčit o potřebnosti kanonie žijící podle řehole sv. Augustina nového knížete Vladislava II. a jeho manželku Gertrud. Pro její založení byly vybrány pozemky na vrchu Strahově západně od Pražského hradu.

Prvotní komunita se sice řídila řeholí sv. Augustina, nešlo však nejspíše ještě o premonstráty řádně přiřazené ke svazku Prémontré. Ty biskup poznal blíže pravděpodobně až v květnu roku 1141 v premonstrátském klášteře rodu Bogenů, spřízněného s Přemyslovci, ve Windbergu, kde 21. května 1141 vysvětil několik oltářů.⁶⁸ Zde se zřejmě také dozvěděl o vzdáleném Steinfeldu jako o vhodném mateřinci. Původní konvent se brzy rozešel, zřejmě v důsledku obléhání Pražského hradu roku 1142, takže se Strahov uvolnil pro další fundaci. Po žádosti podané generální kapitule následovala vizitace místa, kterou provedl steinfeldský probošt. Ten tu následně zanechal konvrše Gotšalka spolu s dalšími bratry, aby postavili dřevěné

---

⁶⁶ Z nejnovějších BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1999, s. 533–539, 565–567, 576–580, 584–592, 595–598. ŽEMLIČKA, Josef: Jindřich Zdík. WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí*, s. 178–205. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 47–50 atd.

⁶⁷ ŽEMLIČKA, Josef: *Jindřich Zdík*, s. 16–17, 19.

⁶⁸ ŽEMLIČKA, Josef: *Jindřich Zdík*, s. 22 s odkazy na další literaturu. MERHAUTOVÁ, Anežka – P. SOMMER, Petr: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika. *Umění*, ročník 47, 1999, s. 154–168. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 54–59.

klášterní provizorium. Příprava trvala zhruba rok a následně sem byli z mateřského kláštera uvedeni kanovníci s opatem Gezem. Stalo se tak ke konci roku 1143 nebo nejpozději na počátku roku 1144. Kanonie byla nazvána *Mons Sion*.⁶⁹

Záhy po Strahovu, snad roku 1144, byla založena ženská kanonie v Doksanech u Litoměřic. Byla osazena z Dünnwaldu, což byla ženská kanonie podřízená Steinfeldu. Kanovnice sem přišly patrně zároveň se strahovskými kanovníky.⁷⁰

Jindřich Zdík se poté, co vyvázl z vražedného útoku, který na něj zosnovala roku 1145 moravská údělná knížata, zasloužil o vznik opatství v Litomyšli. Opět tak učinil v součinnosti s panovníkem. Kanonie byla založena po roce 1145 a před rokem 1150, kdy biskup zemřel, bližší datum není známo. Využito bylo staršího kostela, benediktinská komunita, o níž hovoří starší literatura, ale klášteru nepředcházela. Opatství bylo latinsky nazýváno *Mons Oliveti*.⁷¹

V rozmezí mezi říjnem roku 1146 a rokem 1148 využil pražský biskup Daniel nově nabytého patronátního práva nad želivským újezdem a předal premonstrátům již poměrně pokročile rozestavěný benediktinský klášter v Želivě.⁷² Komunita byla přizvána opět ze Steinfeldu, přišla patrně v roce 1149 a opatem se stal charismatický Gotšalk, který se v Čechách objevil již jako vedoucí skupiny konvršů, jež měla postavit

---

⁶⁹ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/III*. Praha: Jan Laichter, 1913, s. 781–782. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 579–580. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*. 2. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 250–251. TÝŽ: *Jindřich Zdík*, s. 22–23. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 54–58.

⁷⁰ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/III.*, s. 811–812. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 581, 583. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 251. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie*, s. 212–216. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 58–59.

⁷¹ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/III.*, s. 811–812. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 581. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 252. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie*, s. 345–347. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 62–64 s odvoláním na starší literaturu a prameny.

⁷² NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/III.*, s. 811–812, 834–837, 945. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 580–581. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 251. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 57, 59–62. SOMMER, Petr: Želiv Reginarada Métského. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana et alii (eds.): *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*. České Budějovice: Veduta, 2010, s. 129–136. ŠRÁMEK, Josef: „A také klášter...“, s. 4–5.

provizorium pro strahovský klášter. Zhruba ve stejné době byla pak založena souběžná ženská kanonie v Louňovicích pod Blaníkem, osazená z Dünnwaldu. Založil ji lékař Jindřich, jenž Gotšalka přivedl do řádu. Z těchto dvou klášterů byly záhy nato osazeny nové kanonie ve Waldviertlu v Dolním Rakousku, mužská v Geras (česky Jeruš) a ženská v Perneggu.⁷³

Roku 1184 se rozhodl významný šlechtic Jiří z Milevska založit na svých statcích klášter. Již roku 1187 se ke kostelu sv. Jiljí mohla přistěhovat komunita řeholních kanovníků a jejím prvním opatem se stal pověstný kronikář Jarloch (Gerlach).⁷⁴ Zakladatel pobýval společně s konventem v jedné budově a dodržoval jeho řeholi. Do roku 1565 zde existovalo opatství. Poté co byli kanovníci vyhnáni, vydobyl si roku 1622/1623 majetky kláštera strahovský opat Kašpar z Questenberka, kanonii však již neobnovil. Roku 1683 zde bylo zřízeno převorství závislé na Strahovu.⁷⁵

Klášter v Teplé založil roku 1193 bl. Hroznata Tepelský, snad na odčinění neúčasti na křížové výpravě. Již roku 1197 zde sídlil nový konvent ze Strahova. Zakladatel do kláštera vstoupil a stal se jeho proboštem, aby si zachoval vliv na klášterní majetek. Klášter měl ale opata, jenž s ním vedl Hroznata spory. Roku 1217 byl Hroznata zajat a ve vězení nejspíše zemřel, takže byl ve svém založení uctíván jako mučedník.⁷⁶

---

⁷³ BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny země Koruny české I.*, s. 580–581. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 251. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie*, s. 703–709. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 59–62. Ke Gotšalkovi a Jarlochovi viz KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 166–203.

⁷⁴ Tento muž měl pozoruhodný životopis. Do Čech se dostal roku 1177 v mladém věku spolu s želivským opatem Gotšalkem, jemuž sloužil jako kaplan. Roku 1187 se zmiňuje poprvé jako milevský opat. Po IV. lateránském koncilu roku 1215 byl pověřen nápravou řádových nepokojů, které provázely pokoncilní změny a později i vizitací všech domů v Čechách, na Moravě, v Polsku a Uhrách. Zemřel patrně až ve 20. letech 13. století. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 8, 68–69, 76–78. KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 30–52. Jarloch se podle svědečné řady zábrdovických falz účastnil svěcení (viz kapitolu Založení kláštera).

⁷⁵ VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země Koruny české II. 1197-1250*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000, s. 299–300. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 252, 319. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie*, s. 364–370.

⁷⁶ VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země Koruny české II.*, s. 300. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie*, s. 665–667. KUBÍN, Petr: *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 206–223. HLINOMAZ, Milan: *Klášter premonstrátů Teplá. Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska*. Karlovy Vary: Státní okresní archiv, 2003, s. 25–35.

Hroznatova sestra Vojslava, poté, co ovdověla, spolu se svým bratrem založila na počátku 13. století ženský klášter v Chotěšově a vstoupila do něj. Konvent byl osazen z Doksan.⁷⁷

Na Moravě byla jako první vyměněna benediktinská komunita na Hradisku u Olomouce, která odešla z čerstvě přestavěného kláštera do Opatovic nad Labem. Nahradili ji premonstráti, podíl Jindřicha Zdíka na této fundaci je ovšem sporný. Data, kdy se tak mělo stát, se totiž vztahují až k době, kdy byl biskup po smrti. Komunita sem přišla s nejvyšší pravděpodobností ze Strahova.⁷⁸

S velkým časovým odstupem teprve následovala ženská kanonie v Dolních Kounicích, kterou její fundátor Vilém z Pulína zbudoval za trest za zločiny spáchané na církevním zboží při tažení knížete Soběslava II. do Rakous roku 1176. Po té si kníže vysloužil papežskou klatbu a také Vilém se musel jít zodpovídat do Říma. Založení kláštera mu tedy nejspíše uložil přímo papež. Kanovnice sem byly povolány z Louňovic a jejich vizitátorem byl tedy želivský opat.⁷⁹

Roku 1190 založili kníže Konrád Ota spolu s matkou Marií kanonii v Louce u Znojma. Klášter byl poměrně bohatě nadán. Povolání sem byli nejspíše premonstráti ze Strahova. Zakladatel však již dalšího roku zemřel a o dostavbu se museli postarat další vládci Moravy, hlavně asi markrabě Vladislav Jindřich.⁸⁰ Na začátku 13. století

---

⁷⁷ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/II.*, s. 1146. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 581, 583. VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české II.*, s. 300. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie*, s. 254–257. KUBÍN, Petr: *Blahoslavený Hroznata*, s. 150–156.

⁷⁸ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/II.*, s. 811-812. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 580–581. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*, s. 252. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 514. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 64-66.

⁷⁹ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/II.*, s. 1035-1036. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I.*, s. 583. VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české II.*, s. 299. KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost*, s. 67. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 277–285. Základní údaje o počátcích kanonie přináší Jarloch, FRB II, s. 476–477, 483.

⁸⁰ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/II.*, s. 1119. VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české II.*, s. 299. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 796.

byly založeny už jen Zábřdovice a po nich ještě ženská kanonie v Nové Říši.⁸¹ Poté u nás zakládání nových kanonií na dlouhou dobu končí. Teprve až roku 1629 byla se svolením kláštera na Hradisku na jeho pozemcích založena poslední kanonie na Svatém kopečku u Olomouce, později převedená pod Strahov.⁸²

Velkou událostí pro řád v českých zemích bylo přenesení ostatků sv. Norberta z protestantského Magdeburgu do Prahy v roce 1626. Následně byl prohlášen za spolupatrona české země.⁸³

---

⁸¹ VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české II.*, s. 299–300. BOROVSÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 32–34. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 456–460. Od roku 1733 je Nová Říše mužským opatstvím.

⁸² FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 525–529.

⁸³ BUBEN Milan M.: *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 75.

ŘEHOLNÍ KOMUNITY VE STŘEDOVĚKÉM BRNĚ A JEHO BLÍZKÉM OKOLÍ

Dějiny brněnských církevních ústavů byly již opakovaně studovány a popsány v několikrát vydaných dějinách Brna a rovněž v encyklopedii moravských a slezských klášterů,⁸⁴ proto budou na tomto místě jen stručně zmíněny.

První řeholní institucí na území dnešního Velkého Brna (viz níže) se stalo benediktinské proboštství Na luhu, v dnešním Brně-Komárově. Místo na luhu (čili v lužním lese) poblíž hradu Brna získal při svém založení roku 1104 třebičský klášter od brněnského údělného knížete Oldřicha. Později v průběhu 12. století, neznámo kdy přesně, zde mateřský klášter vybudoval dceřiný řádový dům, z něž byly spravovány odlehlé državy v okolí Brna. Archeologicky se podařilo doložit malou část klášterního provizoria, které ustoupilo stavbě dodnes stojícího románského kostela z přelomu 12. a 13. století.⁸⁵ Klášter ukončil definitivně svou existenci roku 1527, kdy jeho majetky daroval poslední probošt svatopetrské kapitule, aby v ní mohl jako jediný zbylý řádový bratr dožít jako kanovník.⁸⁶

Druhou řeholní komunitou byla zábrdovická premonstrátská kanonie, již bude věnována podstatná část mé bakalářské práce.

Další v pořadí byly až oba mendikantské (žebravé) konventy – dominikánský a minoritský. Oba řády se zřejmě v Brně objevily již ve 30. letech 13. století, o dominikánský konvent u sv. Michala se zasloužil markrabě Přemysl (1228–1239), o minoritský pravděpodobně Přibyslav z Křižanova. Dominikánský klášter byl zrušen roku 1784. Minoritský konvent se udržel dodnes, nevyužívá však již všech původních klášterních budov. Konventní kostel sv. Janů v současnosti slouží pro farní správu.⁸⁷

---

⁸⁴ ŠUJAN, František: *Dějepis Brna*, passim. DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna 1*, passim. TITÍŽ: *Dějiny Brna 2*, passim. PROCHÁZKA, Rudolf et alii: *Dějiny Brna 1*, s. 540–546. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, passim. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 154–183, 194–200, 202–215, 233–238 s nesčetnými odkazy na literaturu a prameny.

⁸⁵ ZAPLETALOVÁ, Dana: Zwei romanische Emporkirchen in Brünn und ihr Verhältnis zu anderen Brünnner Bauten. *Antiqua Cuthna*, v tisku, s odkazy na starší literaturu a prameny.

⁸⁶ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 194–196. DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna 1*, passim. TITÍŽ: *Dějiny Brna 2*, s. 283–285.

⁸⁷ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 154–160, 167–172. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 718–719.

Původně městský špitál sv. Ducha, založený před rokem 1238 brněnským měšťanským párem Rudlinem a Hodavou, se roku 1243 stal johanitským poté, co do tohoto řádu vstoupil jeho zakladatel. Kostel a špitál stával v dolní části Pekařské ulice při severní straně, komenda byla vystavěna na protější jižní straně. Ta utrpěla při obléhání Brna Švédy roku 1645. Skomírající špitál byl pak zřejmě zrušen za Josefa II. Současně byl rovněž zrušen i kostel, zasvěcený původně sv. Václavu a sv. Antonínovi a později sv. Janu Křtiteli. V roce 1802 byl prodán a ještě nějakou dobu sloužil jako stáje.⁸⁸

Okolo roku 1240 se pod vedením sestry Herburgy shromáždila skupina zbožných žen, které se spravovaly řeholí sv. Augustina. Klášter pro ně však založil a nadal měšťan Oldřich Niger, který poté odešel na křížovou výpravu a již se nevrátil. Roku 1248 svěřil papež ochranu nad tímto klášteřem dominikánům. Klášteru se běžně podle první převorky říká herburský, jeho latinský název byl *Cella Sanctae Mariae* nebo *Cella Castitatis*. Bývalý klášterní kostel nese dnes zasvěcení Nanebevzetí Panny Marie. Roku 1578, kdy již klášter lidsky i ekonomicky dožíval, převzali budovy a majetky kláštera jezuité, kteří zde působili až do zrušení řádu roku 1773.⁸⁹

Poté dlouhou dobu žádný klášter založen nebyl. Další byl až klášter dominikánek *Hortus regis* s kaplí sv. Anny, který roku 1312 založili společně Jan Lucemburský a Eliška Přemyslovna v místech, kde chtěl klášter vystavět již Václav II. Tedy východně od johanitské komendy. Na dobudování kláštera však záhy neměl královský pár dostatek financí, proto byla jeho dostavba svěřena Kateřině z Lomnice. Klášter byl roku 1785 adaptován pro všeobecný zaopatřovací ústav a i nadále již sloužil medicínským účelům. V poněkud rozšířeném areálu sídlí dnes fakultní nemocnice.⁹⁰

Klášter starobrněnských cisterciáček, zvaný *Aula sanctae Mariae*, zřídila v průběhu roku 1323 královna-vdova Eliška Rejčka. Byl nadstandardně bohatě vybaven a jeho monumentální chrám Nanebevzetí Panny Marie slouží jako farní dodnes, zčásti

---

⁸⁸ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 202–205. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 726, 742–746. JAN, Libor: Účet starobrněnského špitálu z roku 1367. *Forum brunense* 1993, s. 9–20 s odkazy na prameny včetně ikonografie.

⁸⁹ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 160–166. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 720, 723. ČERNUŠÁK, Tomáš: Herburský klášter v Brně v předhusitském období. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 55, číslo 2, 2003, s. 165–171 s odkazy na starší literaturu a prameny.

⁹⁰ KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna. Královna česká*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 108. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 205–208. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 725.

jsou dochovány i středověké klášterní budovy. Klášter zrušil roku 1782 Josef II. a o rok později cisterciáčky nahradili augustiniáni-eremité od sv. Tomáše v Brně a z Jevíčka. Ti zde působili až do roku 1950, později řád přijímal své členy tajně. Budovy byly řádu navraceny roku 1990.⁹¹

Klášter augustiniánů-eremitů před Běhounskou branou založil markrabě Jan Jindřich okolo roku 1350, kdy jsou o něm první zmínky. Klášter byl dodatečně začleněn do městských hradeb. Fundace byla zamýšlena jako pohřebiště moravské lucemburské sekundogenitury (vedlejší rodové větve). Byl zde pohřben Jan Jindřich spolu s druhou a třetí manželkou a také jeho syn Jošt. Augustiniáni se v důsledku josefinských reforem přesunuli na Staré Brno a jejich budovy byly zabrány pro úřední účely.⁹²

Markrabě Jan Jindřich založil roku 1369 ještě klášter kartuziánů v Králově Poli. Klášter se nazýval *Cella Trinitatis* a sv. Trojici byl zasvěcen i klášterní kostel.⁹³

V průběhu středověku se na předměstí před Židovskou branou, která stála při ústí dnešní Masarykovy ulice, mezi hradbami a dnes zaniklým svrateckým ramenem usídlili ještě františkáni-observanti (bernardiní). K jejich usídlení přispěl roku 1451 horlivý kazatel proti utrakvistům Jan Kapistrán a vybudování kláštera se ujal jeho tlumočník, titulární biskup nikopolský Vilém z Kolína. Klášter žil z odkazů brněnských měšťanů a později díky tomu zchudl. Po roce 1483 se také zformovala skupina zbožných žen, které se krátce nato staly františkánkami-terciářkami. Jejich řádový dům se nacházel na stejném předměstí jako klášter bernardinů. Oba kláštery byly záměrně vypáleny před švédským obléháním Brna roku 1643 a po ukončení obléhání roku 1645 byly přemístěny do města.⁹⁴

Všechny ostatní řeholní domy a komunity jsou mladší než středověké a přesahují tedy časový rámec mé práce.

---

⁹¹ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 208-215. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 725–726. KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna*, 53-70. Souhrnná monografie o dějinách této významné církevní instituce chybí.

⁹² FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 173–180. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 726–728. Souhrnně dějiny kláštera opět zpracovány nebyly.

⁹³ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 196–200. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 728. ŘEPA, Milan et alii: *Dějiny Králova Pole*. Brno – Královo Pole: Úřad městské části, 2004, s. 40–54.

⁹⁴ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 180–183. DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna 1*, s. 106, 134.

ZALOŽENÍ A VÝSTAVBA KLÁŠTERA V ZÁBRDOVICÍCH

Základní údaje o Zábřdovicích

Zábřdovice leží cca 1,5 km severovýchodně od historického jádra města Brna. K Velkému Brnu byly jako předměstí připojeny v roce 1850.⁹⁵ Osídlení, respektive ves nesoucí toto místní jméno musela existovat již nějakou dobu před založením kláštera na počátku 13. století, archeologický materiál starší než ze 13. století zde ale prozatím nalezen nebyl.⁹⁶ Moderní jazykověda vykládá místní jméno podle vsi lidí sídlících za kopcem, který kopec je tím však míněn, pochopitelně vysvětlit nedokáže.⁹⁷

Podobu intravilánu včetně kláštera silně určovala poloha na velkém ostrově mezi hlavním tokem a vedlejším ramenem Svitavy. Většina pozemků zde i podle barokních vedut a obrazů nebyla zastavěna ani obdělávána. Dnešní podoba říční sítě však po opakované radikální regulaci neodpovídá historické podobě, alespoň jak je doložena přibližně od konce třicetileté války. V průběhu 19. a 20. století také v místech někdejší vsi proběhla rozsáhlá industrializace. Podle indikační skici stabilního katastru z roku 1825⁹⁸ tvořila původní zástavbu Zábřdovic ulice vedoucí při cestě od mostu do Židenic. To koresponduje s výše citovanou Beyerovou – Zeiserovou kavalírní perspektivou z doby po třicetileté válce. Samotná ves jihovýchodně od kláštera je jen velmi malá a zástavba nemá téměř žádnou plužinu (ornou půdu).

Do doby, než byla vystavěna konventní bazilika, sloužil bratřím kostelík svaté Kunhuty. Ten poté dlouho plnil funkci farního chrámu pro Zábřdovice, Husovice a Židenice a až do roku 1784 byl kolem něj hřbitov, poté v něm bylo zřízeno vojenské skladiště. Hřbitov byl přesunut do Černých Polí a tam byl v provozu do roku 1883, kdy byl zřízen Ústřední hřbitov.⁹⁹

Klášter byl zrušen roku 1784 a jeho majetky převzal náboženský fond. Rušené panství tvořila ještě stále i část původních donací. Fond spravoval majetky do roku

---

⁹⁵ FASORA, Lukáš – ŠTĚPÁNEK, Václav et alii: *Dějiny Brna 6*, s. 25–31, 1080, 1098–1102.

⁹⁶ PROCHÁZKA, Rudolf et alii: *Dějiny Brna 1*, s. 620–621.

⁹⁷ HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 2*. Praha: Academia, 1980, s. 769–770.

⁹⁸ Šlo o poměrně přesné mapování a soupis poddanského majetku pro daňové účely.

⁹⁹ ŠUJAN, František: *Dějepis Brna*, s. 425.

1830, poté je získali světszí držitelé. Do kláštera byla umístěna vojenská nemocnice a tuto úlohu plní konventní budovy spolu s přístavbami dodnes.¹⁰⁰

Založení kláštera

Naprosto nesporným dokladem existence zábrdovického kláštera je papežská protekční bula Inocence III. z 3. dubna 1209. Ta se již obrací k převoru Arnoldovi a bratřím premonstrátského řádu.¹⁰¹ Klášter byl tedy založen nedlouho před tímto datem a byl osazen ze Strahova¹⁰², odkud bylo jistě určitou dobu před založením vizitováno a schváleno místo budoucí kanonie. Papež klášteru potvrzuje dar Šaratic, Šinkvic, Hostěrádek a Borkovan a jiných statků a bere je pod ochranu sv. Petra.

Okolnosti založení zábrdovického kláštera a klášterního kostela jsou podrobně vyličený v tzv. zábrdovických falzech, domnělých originálech zakládacích listin.¹⁰³ Tato falza vznikla s odstupem asi dvaceti let od svěcení a patrně po smrti zakladatelského páru. Podle skladby lze předpokládat, že přebírají údaje více písemností z doby před získáním tzv. velehradské imunity z roku 1235 a papežského privilegia z roku 1237 (viz dále).¹⁰⁴ Do jisté míry může na jejich vznik ukazovat i datum svatořečení Alžběty Durynské 27. května 1235. Ve falzech na tuto skutečnost chybí jakýkoli odkaz. Protože šlo o neteř královny Konstancie Uherské, manželky Přemysla Otakara I. a o sestřenici pozdější sv. Anežky České lze v českých zemích předpokládat okamžitou úctu k této světici.¹⁰⁵

V prvním falzu¹⁰⁶ král Přemysl Otakar I. dosvědčuje, že Lev z Klobouk založil se souhlasem markraběte Vladislava v Zábrdovicích klášter ke cti Panny Marie. Dále stvrzuje markrabě Vladislav, že dal klášteru tři pole s příslušenstvím, celý les jménem *Skalice* a také užitek z řeky až ke mlýnu, jenž se nazýval *Daren*. Užitek z řeky znamenal

---

¹⁰⁰ DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna 2*, s. 268.

¹⁰¹ CDB II, č. 83, s. 77–78.

¹⁰² BACKMUND Norbert: *Monasticon Praemonstratense I*. Straubing, 1949, s. 319.

¹⁰³ CDB II, č. 363, s. 391–393; č. 364, s. 393–397. Že jde po o poněkud pozdější písemnosti a nikoli o skutečné zakládací listiny, zjistil jejich editor Gustav Friedrich.

¹⁰⁴ BOROVSÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 32–33. ZAPLETALOVÁ, Dana: Zwei romanische Emporkirchen. CDB III/1, č. 107, s. 129–133; č. 167, s. 208–209.

¹⁰⁵ ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 485–497. ZAPLETALOVÁ, Dana: Zwei romanische Emporkirchen, zde okolnosti Alžbětiny kanonizace.

¹⁰⁶ CDB II, č. 363, s. 391–393.

především právo na rybolov a stavbu mlýnů. Markrabě osvobodil majetky kláštera od výběru všech daní a berní a od zasahování ze strany viliků (tj. osob spravujících zeměpanské pozemkové majetky a poddané) a stanovil pokutu deseti hřiven zlata za porušování. Toto pořízení se mělo udát v době svěcení a svědčili u něj příslušní biskupové, pražský, olomoucký a arcibiskup hnězdenský, kteří pohrozili narušitelům exkomunikací a věčným zavržením.

Lev klášteru daroval faru Panny Marie se vším příslušenstvím, tedy především s patronátním právem (právem dosazovat kněze), její nemovitou výbavou, farními desátky a ostatními platy, dále vsi Svinošice, Příbyslavice, Borkovany a zaniklé Šinkvice. Jeho zesnulá manželka Rixa darovala klášteru ves Šaratice a Zbýšov spolu s výbavou 25 koní, sedmi popluží, 40 krav a 240 ovcí, a to před svědky Soběslavem, Děpoltem a Boleslavem, což byli Přemyslovci z boční větve Děpolticů. Následuje seznam českých svědků, před nimiž to vše král stvrdil. Poté je upřesněn čas, kdy se tak stalo; mělo to být v téže době, kdy byla dcera uherského krále převážena k muži do Němec. Tehdy měl král v sobotu vystrojit hostinu v Kloboukách a v neděli v Zábrdovicích. Následují moravští svědkové včetně četných duchovních osob. Ke konci falza následuje ještě dodatek, že kníže Vladislav poté, co se vrátil z válečného tažení, přidal klášteru na Bogobudovy prosby les zvaný *Obecski*. Poté jsou již vyjmenovány pouze osoby, které vyměřily hranice.

Ve druhém falzu¹⁰⁷ král konstatuje, že brněnský komorník Lev založil na svém vlastním majetku se souhlasem biskupa Roberta a markraběte Vladislava klášter. Potvrzuje klášteru majetky získané od markraběte: dvůr na Svitavě se dvěma poplužími a jejich příslušenstvím, s voly a potřebami k obdělávání této půdy, dále s přílehlou řekou Svitavou, s lesem Skalice, jiným lesem Seč (*Sizza*) a lesem jménem *Obetna ochozv*, dále ves Maloměřice se vším příslušenstvím. Lev měl klášteru udělit statek Zábrdovice, kde se klášter nacházel, kostel Panny Marie v Brně (*in burgo Brunensi*) se vším příslušenstvím a statky (viz výše) a opět vsi Svinošice u Lipůvky severně od Brna, Příbyslavice, které se nepodařilo blíže určit, Kohoutovice, dnes městskou část Brna, Borkovany u Klobouk, a zaniklé Šinkvice mezi Těšanami a Šaraticemi, s veškerým jejich příslušenstvím a zázemím. Zemřelá první manželka Rixa dala klášteru část vsi

---

¹⁰⁷ CDB II, č. 364, s. 393–397.

Šaratice, později ovšem došlo k několika výměnám a ves byla scelena.¹⁰⁸ Neurozená žena Margareta, vdova po Peregrinovi, dala totiž klášteru ves Heroltice a šlechtic Sasín (*Zazzin*) s dcerou Příbyčestí darovali tři popluží v dnes nelokalizovatelné vsi Kladiš (*Cladissee*). Heroltice byly následně směněny se šlechticem Borkem a pozemky v Kladiši se šlechticem Dobřemilem. Dále určil Lev část majetků, které si doživotně ponechal s tím, že pokud by zemřel bez legitimního syna, bude je užívat až do smrti jeho druhá manželka Sofia a po její smrti přejdou tyto majetky na klášter, a to i pokud by se znovu vdala. Jde o Klobouky, Diváky, zaniklé Přestavlky u Klobouk, zaniklý Kamenec (*Vcamenne*) mezi Kašnicemi a Bohumilicemi, Jezera? (*V Gezera*), Kovalovice, Drahoňovice či Drahonice, zaniklé Částkovice západně od Klobouk, Hostěrádky, Bohumilice, zaniklé Mezilesice jihovýchodně od Kobeřic, neznámé Utěšenice a nakonec Maloměřice s dvorem v Zábrdovicích.¹⁰⁹ Písemnost je datována k roku 1210 a měla být vydána v Brně.

U obou falz jde s nejvyšší pravděpodobností o stav klášterních donací nejen před smrtí fundátora, ale i před smrtí markraběte Vladislava Jindřicha 12. srpna 1222.¹¹⁰ V papežské protekci z roku 1237 (viz níže) je již jmenováno více lokalit, aniž bychom věděli, jak některých klášter nabyli, jiné pro změnu neznámým způsobem ubyly a již se neobjevují.¹¹¹

Zakladatel byl nejdříve cúdař, tedy soudce provinciálního soudu, a později komorník brněnské provincie, měl tedy na starosti zeměpanské kláštery a města. Ke konci života se patrně stal komorníkem olomouckým. Šlo tedy o velmi významného zeměpanského úředníka, jenž byl úměrně tomu i bohatý. Naposledy je Lev zmíněn v listině 7. listopadu 1228¹¹² a krátce na to asi zemřel. O delší dobu ho nepřezila ani

---

¹⁰⁸ Opomenut je Zbýšov, jenž se vyskytuje mezi pozdějšími klášterními majetky. Viz níže např. CDM V, č. 95, s. 97–97.

¹⁰⁹ Darované lokality byly určeny s pomocí HURT, Rudolf: Kostel, s. 6; HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis*, s. 211–214, 269–271, 274, 291, 306–308, NEKUDA, Vladimír: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně 1961, s. 38, 40, 58, 69, 77, 138. Některé obce existují pod stejným jménem dodnes, po některých zbyly názvy tratí nebo dvory, podle kterých je bylo možno identifikovat. Některé vsi zůstaly nelokalizovány.

¹¹⁰ WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 27.

¹¹¹ CDB III/1, č. 167, s. 208–209. Ves Levice na Opavsku nezískal klášter od markraběte Přemysla roku 1234, jak se traduje v literatuře, viz HURT, Rudolf: Kostel, s. 6. Ten jí pouze listinou vydanou v Opavě udělil velehradskou imunitu. CDB III/1, č. 97, s. 112–113.

¹¹² CDB II, č. 320, s. 315–319.

jeho druhá žena. Klášter se stal na dlouho zeměpanským komorním zbožím a požíval královské nebo markraběcí ochrany.¹¹³

Zajímavý je detail v prvním z falz, že se mělo svěcení udát v době, kdy cestovala uherská královská dcera k muži do Němec. Šlo o pozdější světici Alžbětu Durynskou, tehdy čtyřletou. Na rok 1211 jako na dobu, kdy projížděla Moravou, skutečně ukazuje více okolností z jejího života. Problematické je však denní datum, pokud mělo jít o souběh se svěcením. Tradičně se uvádělo, že k němu došlo v neděli 15. května, v té době však byl hnězdenský arcibiskup prokazatelně v Římě. Buďto tedy klášterní událost smísila dvě slavnosti téhož roku a svěcení se událo dříve než hostina na počest uherské princezny a neteře královny Konstancie, nebo jde o prostý omyl. Datum svěcení sv. Kunhuty bylo nově s pomocí zábrdovických análů (viz výše) určeno na 14. března a tento den pro příslušný rok vychází na pondělí po postní neděli *Laetare*.¹¹⁴

Co se týče pozdější úcty k této světici, klášterní anály o ní neobsahují zmínku, na rozdíl od její dcery, premonstrátky bl. Gertrud. Žádný kalendář, v němž by byla uvedena mezi světci, se nedochoval. Úcta ke sv. Alžbětě Durynské však mohla být v klášteře vyjádřena i jinak než literárně. Bývá za ni např. považována žena s královskými insigniemi držící kostel sv. Kunhuty, zobrazená na barokní votivní malbě. V Kloboukách se pro změnu nachází socha této světice z osmdesátých let 15. století.¹¹⁵ Pochopitelně lze vzít v úvahu i každoročně tradovanou liturgickou paměť, která se pomocí periodicky opakovaného rituálu mohla skutečně uchovat dlouhou dobu, není ji však z čeho doložit.

Pozdější historie konventu

Prvním řeholním představeným kláštera byl již zmiňovaný převor Arnold (*Arnoldus*), kterému, spolu s konventem, je adresována papežská listina z roku 1209 (viz výše). Podle zábrdovických análů měl zastávat úřad přibližně 30 let.¹¹⁶ Milan

---

¹¹³ BOROVSÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 11–19, 33. JAN, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Matice moravská, 2000, s. 105–108, 82.

¹¹⁴ ZAPLETALOVÁ, Dana: *Zwei romanische Emporkirchen*. Bláhová, Marie: *Historická chronologie*, s. 530–531.

¹¹⁵ SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1*, s. 246. TÝŽ: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, s. 143, obr. 177. Kostel v Kloboukách je doložen již pro 13. století, ale v původní podobě se nedochoval.

¹¹⁶ ZAPLETALOVÁ, Dana: *Zwei romanische Emporkirchen* s odvoláním na pramen.

Michael Buben uvádí k roku 1211 převora Bohubuda, kterého autor s nejvyšší pravděpodobností mylně vytvořil z Bogobuda z prvního zakládacího falza (viz výše).¹¹⁷

Prvním opatem v historii kláštera se stal Konrád (*Conradus*), který se poprvé vyskytuje ve svědečné řadě listiny olomouckého biskupa Roberta z roku 1231.¹¹⁸ Podruhé a naposledy se objevuje v listině z 28. března 1235, již udělil klášteru moravský markrabě Přemysl imunitní privilegium podle tzv. velehradsko-oslavanského formuláře.¹¹⁹ Z toho lze usuzovat, že již nežil zakladatelský pár a Zábřdovice se staly zeměpanským klášteřem. Zmíněná imunita totiž chránila především zájmy a příjmy zeměpána. Klášter měl být osvobozen od různých finančních povinností, o jejichž výběř se starali jeho úředníci, kteří se občas při výběř platů a výkonu soudních povinností uchýlovali k násilí. Klášterní poddaní byli také osvobozeni od některých zemských robot, jako bylo budování či oprava hradů, opevňování měst nebo pomoc při válečných taženích. Dále byl klášter zbaven povinnosti poskytovat nocleh panovníkovi a jeho doprovodu a šlechticům bylo zakázáno klášter po této stránce zneužívat.

Nejspíše ještě opat Konrád se postaral, aby měl klášter aktuálnější papežské protekční privilegium, přihlížející k majetkovým změnám po smrti fundátorů. Dne 24. zářij 1237 přijal papež Řehoř IX. klášter pod svou ochranu a potvrdil mu všechny jeho statky.¹²⁰ Vyjmenovány jsou Klobouky, Diváky, Bohunice, Kohoutovice, Podolí, Zábřdovice, Ochoz, Křtiny, *Kohi*, Utěšenice, Zbýšov, Šaratice, Mezilesice, Šinkvice, Borkovany, Čáskovice, Hostěrádky, Bohumilice, Kamenec, Jezero, Koválovice, Drahonice a Levice.¹²¹ Kromě zboží, které mělo klášteru připadnout, pokud otce nepřezijí legitimní dědic a zemře jeho druhá žena, tedy přibyly Bohunice, dnes brněnská čtvrť, Podolí východně od Brna, Ochoz a Křtiny severovýchodně od Brna, neznámé *Kohi* a Levice na Opavsku. Z klášterního majetku naopak ubyly Maloměřice (městská část Brna), Svinošice (severně od Brna) a Přibyslavice (neznámo které).

---

¹¹⁷ BUBEN Milan M.: *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 135.

¹¹⁸ CDB III/1, č. 14, s. 12–13.

¹¹⁹ CDB III/1, č. 107, s. 129–133. I v této listině je podruhé a naposledy zmíněn opat Konrád.

¹²⁰ CDB III/1, č. 167, s. 208–209. Opat není jmenován.

¹²¹ Klobouky, Diváky, Zbýšov, Šaratice, Borkovany a Bohumilice leží jihovýchodně od Brna, Jezero a Koválovice východně od Brna. Hostěrádky a Drahonice nejsou s jistotou určeny, možností je více. Horní a Dolní Šinkvice ležely mezi Těšany a Šaraticemi a zbyl po nich dvůř. Částkovice a Kamenec se nacházely v blízkosti Klobouk u Brna. Ostatní lokality nebyly nalezeny vůbec.

Dalším opatem se po Konrádovi stal Dětrich (*Theodoricus*). Uvádí se opakovaně mezi svědky v listinách z roku 1239 a 1240.¹²² Dále ho nacházíme jako svědka v listině olomouckého biskupa Konráda z Friedbergu z 20. března 1243 a jako člena dvou rozhodčích komisí.¹²³

Do doby Dětrichova úřadu spadá také listina z roku 1240, již král Václav I. klášteru věnoval mlýn sousedící s klášterem, jenž kdysi patřil Darenovi, a to se vším příslušenstvím, poli, právem rybolovu a vodou až k jinému mlýnu, zvanému Mikulovu.¹²⁴ Přes podobnost názvu se vzdáleným Dornychem šlo s nejvyšší pravděpodobností o mlýn nejbližší klášteru, zřejmě na stejném místě, kde se nacházel mlýn i na barokních vedutách. Václav nejspíše potvrdil dar markraběte Vladislava Jindřicha a blíže ho vymezil. Právo užívat vodu (řeku) se později stalo předmětem sporu se svatopetrskou kapitulou. Mlýn na Cejlu zvaný Radlas totiž získal klášter mnohem později, roku 1509, výměnou za pusté Šinkvice.¹²⁵

Ve starší literatuře se traduje, že byl klášter poškozen při mongolském vpádu na Moravu.¹²⁶ Mongolové ale nejspíše velmi rychle prošli východní Moravou do Horních Uher a Brněnsku se vyhnuli. Mnohem více byly klášterní budovy ohroženy při povstání markraběte Přemysla proti svému otci v letech 1248–1249 a potom při uhersko-kumánském vpádu roku 1253. Právě s tímto vpádem se již ve středověku mongolský vpád zaměňoval. Beze škod se nemusela obejít ani dvě dřívější povstání Přemyslova strýce a Václavova bratra, markraběte Přemysla v roce 1233 a 1237, poprvé ještě ve spojitosti s přepadem jižní Moravy rakouským vévodou Fridrichem.¹²⁷

---

¹²² CDB III/2, č. 215, s. 283–285. CDB III/2, č. 221, s. 296–298. CDB III/2, č. 243, s. 322–324. CDB III/2, č. 259, s. 351–353. CDB III/2, č. 260, s. 353–356.

¹²³ CDM III, č. 39, 25–26; CDB IV/1, č. 18, s. 88–89; č. 21, s. 94–96; č. 22, s. 96–97.

¹²⁴ CDB III/2, č. 232, s. 311–312.

¹²⁵ MÜLLER, Tomáš: *Hospodářské dějiny*, s. 63. Jiný mlýn na Cejlu nebyl.

¹²⁶ ČERMÁK, Karel Dominik: *Premonstráti*, s. 439–440. BACKMUND Norbert: *Monasticon Praemonstratense I*. Straubing, 1949, s. 319.

¹²⁷ K mongolskému vpádu a vývoji legend o něm SOMER, Tomáš: Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem. Část 1. Fakta. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 70, číslo 2, 2018, s. 124–130. SOMER, Tomáš: Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem. Část 2. Mýtus. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 70, číslo 3, 2018, s. 220–229. K ostatním válečným událostem na Moravě přináší základní informace ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských*, s. 155, 157, 166–185. VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země Koruny české II.*, s. 338–340, 344–346, 352–361, 371–387.

Další opat Rudeger (*Rudigerus*) je sice v roce 1252 uveden mezi svědky v listině, kterou Přemysl Otakar II., tou dobou ještě markrabě, potvrzuje práva herburského kláštera, která mu měl udělit jeho otec.¹²⁸ Tato listina je ale spolu s jinými zeměpanskými privilegii pro klášter považována za velmi pravděpodobné falzum. Ani jméno opata tedy nemusí být věcně v pořádku.¹²⁹ Je tedy možné, že Dětrich I. a Dětrich II. klášterní tradice jsou jedna a tatáž osoba. Této otázce bude třeba ještě věnovat pozornost.

V říjnu roku 1257 se objevuje opět opat Dětrich (*Theodoricus*) při rozhodování sporu novoříšského kláštera a Ludmily z Hrádku a jejího syna o patronát kostela ve Staré Říši.¹³⁰ Dále prodal roku 1262 se souhlasem olomouckého biskupa Bruna a krále klášterní ves Diváky za 120 hřiven stříbrných klášteru herburek. Listina se výslovně zmiňuje o nouzi, v níž se klášter nacházel, a o věřitelích. O tuto ves se později rozpoutal spor (viz níže).¹³¹

22. září 1270 se v listině poprvé objevuje šaratický farář ve sporu s herburgami o placení farních desátků z Hostěrádek.¹³²

Pouze k roku 1271 vystupuje opat Rudeger (*Rudigerus*) ve svědečné řadě konfirmační listiny Přemysla II. pro herburský klášter.¹³³ Nic dalšího o něm není známo. I tuto listinu si herburky pravděpodobně vyhotovily samy, v tomto případě se však doba jejího sepsání blíží době, kam se listina hlásí.¹³⁴

Nepříliš dlouho zastával opatský úřad Šimon (*Simon*), jenž ale vystupuje jako bývalý opat ve svědečné řadě dvou listin z roku 1283 a 1284.¹³⁵ V prvé z nich je zároveň uveden i nový zábrdovický opat Dětrich (*Theodoricus*).

Do doby Dětrichova úřadu spadá několik darů, transakcí i sporů. Listina z roku 1283 dosvědčuje, že Hartman z Holštejna daroval klášteru ves Bukovinku (*Bukowan*) včetně lesů a jiného příslušenství a také patronátu kostela.¹³⁶ Tento kostel je dosud

---

¹²⁸ CDB IV/1, č. 260, s. 441–444.

¹²⁹ K počátkům herburského kláštera ČERNUŠÁK, Tomáš: Herburský klášter.

¹³⁰ CDB V/1, č. 135, s. 216–217.

¹³¹ CDB V/1, č. 351, s. 522–523. CDB V/1, č. 352, s. 523–524.

¹³² CDM IV, č. 44, s. 57–58.

¹³³ CDM IV, č. 49, 63–65.

¹³⁴ ČERNUŠÁK, Tomáš: Herburský klášter, s. 167.

¹³⁵ CDM IV, č. 210, s. 277–278; č. 218, s. 286–288.

¹³⁶ CDM IV, č. 214, s. 281–282.

zčásti zachován.¹³⁷ Disponovat s těmito majetky mohl ale klášter až po dárcově smrti. Při této příležitosti se poprvé vzpomíná klášterní kostel Panny Marie. Vysvěcení hlavního klášterního kostela tedy spadá mezi rok 1262, kdy se opat odvozuje ještě od sv. Kunhuty, a tento rok. S vysokou pravděpodobností ho světil ještě biskup Bruno ze Schauenburgu, jenž zemřel roku 1281.¹³⁸

Roku 1284 Dětřich prodal starobrněnským johanitům za dvě a půl hřivny stříbra roční plat ze tří zahrad ležících v obvodu jejich komendy, tj. při jižní straně nejspodnější části ulice Pekařské.¹³⁹ V roce 1286 konvent zakoupil od bratří Lva a Kadolda z Boleradic za 40 hřiven stříbra dva lány na vinné hoře v Kurdějově¹⁴⁰ a později, roku 1298, daroval na přání své matky klášteru tentýž Lev vinnou horu Lipinu mladší v Kurdějově.¹⁴¹

Opat se také pokoušel o navrácení Divák. Dostal se tak do prudkého sporu s převorkou herburského konventu Kateřinou.¹⁴² Herburky měly údajně držet Diváky na základě protiprávně uzavřené smlouvy a klášter po nich žádal i ušlé užitky.¹⁴³ Herburky svůj nárok na Diváky uhájily. Sotva se uzavřel spor o Diváky, hned roku 1298 se Dětřich přel s Vilémem z Dambořic o hranice vsi Kamence.¹⁴⁴

Téhož roku se ale stala i příznivá událost. Václav II. povýšil ves Klobouky na městečko a povolil zde konání trhů o každé středě. Klobouky se měly spravovat měnínským právem.¹⁴⁵ K jejich soudu poté příslušelo 10 vsí, které klášteru patřily, a to Šaratice, Nikolčice, Zbýšov, Šinkvice, Borkovany, Kamenec, Částkovice, Bohumilice a Přestavlky.¹⁴⁶ Dětřich následně krátce před koncem 13. století zemřel.

Pravděpodobně k 18. prosinci roku 1300 klášter prodal dolnokounické kanonii za šedesát moravských hřiven stříbra kostel Panny Marie na Starém Brně i s veškerým

---

¹³⁷ SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska I*, s. 320.

¹³⁸ BLÁHOVÁ, Marie: *Historická chronologie*, s. 734.

¹³⁹ CDM IV, č. 225, 295; RBM II, č. 1334, s. 576.

¹⁴⁰ CDM IV, č. 241, s. 315–316.

¹⁴¹ CDM IV, č. 290, s. 357.

¹⁴² CDB V/1, č. 350, s. 523–524. CDM IV, č. 234, s. 306–308.

¹⁴³ CDM IV, č. 256, s. 335.

¹⁴⁴ CDM V, č. 103, s. 105–106.

¹⁴⁵ Obsah tohoto práva neznáme, zřejmě se ale blížilo brněnskému městskému právu. V prosinci roku 1350 byl tento právní okruh zrušen a Klobouky a Nikolčice se měly o právní naučení obracet do Brna. JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 102.

¹⁴⁶ CDM V, č. 95, 97–97.

příslušenstvím, nejspíše ještě jako druhou z románských fází této svatyně.¹⁴⁷ Datum listiny lze rozvést více způsoby, proto se dříve kladla až k roku 1315.¹⁴⁸ Byla ale v rozporu s jinou listinou z roku 1307,¹⁴⁹ v níž patronát tohoto brněnského kostela spolu s jinými potvrzuje dolnokounickému klášteru olomoucký biskup. Jméno opata začínalo písmenem H.¹⁵⁰ Konvent se netajil tím, že mu záleželo více na výplatě statků v Kurdějově, tedy na šesti lánech, šesti usedlostech a vinné hoře zvané Pfaffenberg (Kněží hora), které získal ještě od zemřelého Lva z Boleradic; již za něj je ale držel v zástavě Albert zvaný Chienberger, jenž se uvádí mezi svědky spolu s Drslavem z Boleradic.

K roku 1309 a roku 1311¹⁵¹ se již zmiňuje opat Jan (*Joannes*). V první listině pouze spolu se stejnojmenným louckým opatem potvrdili dolnokounickému klášteru věrohodnost listin. Ve druhém případě zábrdovický klášter prodal dolnokounickému klášteru osm lánů, usedlost a patronátní právo ke kostelu v Boleradicích. To vše s největší pravděpodobností získal od bratří z Boleradic nebo po jejich smrti. Přiznává se zde výslovně, že klášter musí rychle vybědnout z dluhů a zabránit kumulaci úroků.

Nežili tedy nikdy opat Mikuláš, domněle doložený k roku 1308, a opat Pavel, údajně úřadující mezi léty 1309–1311.¹⁵²

Po Janovi se stal dalším opatem Heřman (*Hermannus*). Ten se poprvé objevuje v obtížně vysvětlitelné listině z roku 1316, jíž postupuje louckému klášteru své dvě vinice v Šatově, které koupil za finanční hotovost se svolením svého bratra Jana, louckého opata, a svého zesnulého otce.

---

¹⁴⁷ PROCHÁZKA, Rudolf et alii: *Dějiny Brna I*, s. 515,518–520.

¹⁴⁸ BISTRICKÝ, Jan – SPURNÝ, František - VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj: *Moravské a slezské listiny*, č. 52, s. 85–87. DOLEŽEL, Jiří: Odpustkové listiny římských kuriálů z let 1295 a 132/1321 pro kostel Panny Marie na Starém Brně. *Brno v minulosti a dnes*, ročník 28, 2015, s. 30–31, pozn. 46.

¹⁴⁹ CDM VI, č. 6, s. 4–5. BISTRICKÝ, Jan – SPURNÝ, František - VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj: *Moravské a slezské listiny*, č. 27, s. 52–54.

¹⁵⁰ Srovnej HURT, Rudolf: *Kostel*, s. 13, 54. Hurt zde má oproti edici opata Konráda, který nejspíše nikdy nežil. Opat je označen jen H., což mohlo vést k možná i chybnému rozvedení s přihlédnutím k opatu doloženému bezprostředně po roce 1315, kam byla listina dříve kladena.

¹⁵¹ BISTRICKÝ, Jan – SPURNÝ, František – VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj: *Moravské a slezské listiny*, č. 38, s. 65–67; č. 44, s. 75–76.

¹⁵² Srovnej HURT, Rudolf: *Kostel*, s. 54.

Ke konci roku 1321 klášter obdržel od Jindřicha z Lipé mlýn ve Křtinách na nejbližší říčce pod kostelem spolu s horou, pasekou a lesem, který s mlýnem bezprostředně sousedil. Hranice stanovil jeho příbuzný Rajmund z Lichtenburka. Majetky měl klášter držet bez ohledu na Jindřichovo potomstvo a dárce si za to nárokoval přijetí v konfraternitu, tedy spojenectví na modlitbách. Dále žádal, aby se po dobu jeho života každou sobotu slavila mše k počtě Panny Marie a po jeho smrti mše za zemřelé.¹⁵³

Na jaře roku 1327 pak prodal zábrdovický opat Heřman starobrněnskému klášteru cisterciacek na Starém Brně ves Ořešín. Nepokrytě přitom přiznává, že má klášter dluhy a chce předejít jejich kumulaci a lichvářské půjčce.¹⁵⁴ K tomu je nutno dodat, že opati Jan i Heřman spravovali klášter v nelehké válečné době po vymření Přemyslovců.¹⁵⁵

Dalším opatem v pořadí byl Gotšalk (Gotsalcus)/Gottfried (Gotfridus), o němž se nám nedochovaly téměř žádné konkrétní zprávy, pouze barokní nekrologium obsahuje datum jeho úmrtí 8. ledna 1347 a datum pohřbu, který se konal 11. ledna 1347 v Zábrdovicích.¹⁵⁶ Jeden z mála pramenů z doby jeho úřadu je listina z 13. dubna 1343, již markrabě Karel potvrzuje právě jím zastoupenému konventu velehradskou imunitu z roku 1235.¹⁵⁷ Další listina z téhož roku se týká sporu o dvůr a statek Šinkvice, které klášteru navrátili synové zesnulého Mikuláše z Ořechova Peregrinus, Andreas, Philippus a Prechtlinus. Měli je držet po svém otci, buďto tedy majetek neznámým způsobem zcizili, nebo byl pronajat na dobu několika životů (generací).¹⁵⁸

Po Gotšalkově smrti byl zvolen opatem Heřman (*Hermannus*) z Rennenberka, volbu ale neschválil strahovský opat a dosadil místo něj želivského řeholního kanovníka Hynka (Hinco) z Vlašimi.¹⁵⁹ Proti tomu se však zvedla vlna odporu a Heřmanovi příznivci hnali svou při až k papeži Klimentovi VI. do Avignonu. Papež pověřil urovnáním sporu smírčí komisi, která tvrdě zasáhla proti Hynkovým odpůrcům.¹⁶⁰

---

¹⁵³ CDM VI, č. 194, s. 148.

¹⁵⁴ CDM VI, č. 330, s. 259–260.

¹⁵⁵ MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 12–32.

¹⁵⁶ HURT, Rudolf: Kostel, s. 11.

¹⁵⁷ CDM VII, č. 467, s. 337. Zde jmenován jako *Gotsalcus*.

¹⁵⁸ CDM VII, č. 504, s. 369. Zde jmenován jako *Gotfridus*.

¹⁵⁹ CDM VII, č. 975, s. 677–678. CDM VIII, č. 20, s. 14–15.

¹⁶⁰ CDM VII, č. 975, s. 677–678.

Okolnosti tohoto sporu byly zřejmě velmi vyostřené; pozdější opat Jaroslav totiž ve snaze ochránit probošta před jakýmsi ozbrojeným laikem zachytil meč a přišel o konečky tří prstů (viz níže).

Opat Hynek se nakonec někdy po 6. dubnu 1359 svého úřadu vzdal. Tohoto data se souhlasem markraběte prodal Jaroslavu ze Šternberka ves Částkovice do života jeho a jeho synů.¹⁶¹ O ves poté vedl klášter spory s těmito syny až do roku 1394.¹⁶²

Opatem se pak stal Jaroslav (*Jaroslau*s) ze Šelemburka, jeho zvolení však rovněž provázely odpor některých spolubratří. Důvod spočíval právě v jeho zranění. Chybějící konečky prstů mu údajně znemožňovaly výkon kněžství. Již po svém hrdinském činu se stal křtinským plebánem, faru však směnil se souhlasem biskupa Jana Očka z Vlašimi a jeho generálního vikáře, kterým byl brněnský probošt Mikuláš,¹⁶³ s novoříšským proboštem Hostislavem. O Jaroslavovu opatskou volbu se zasloužil loucký opat Ota, protože nebyl navržen většinou konventu. Úřad ale pravděpodobně i přesto zastával. Generální kapitula, na niž se Jaroslavovi odpůrci obrátili, sice nařídila, aby se invalidní Jaroslav spokojil s úřadem novoříšského probošta, tomu se však vzepřel úřadující novoříšský probošt Dominik Sovka, a papež Urban V. musel kvůli Jaroslavovi svolat rozhodčí komisi.¹⁶⁴ Opatem se měl stát Jaroslavův protikandidát Petr, pravděpodobně se jím však nakonec nestal. Opatem zůstal Jaroslav, jenž si od papeže vymohl dispens kvůli invaliditě. Poprvé se jmenuje v listině z března roku 1360.¹⁶⁵ Setrval pak ve funkci do roku 1401, naposledy se uvádí k 18. lednu.¹⁶⁶ Zemřít musel krátce po tomto datu (viz níže u opata Bernarda).

V souvislosti s tehdejší vládou markraběte Jana Jindřicha je třeba vzpomenout, že se nejednalo o období, které by zcela bylo bez ozbrojených konfliktů se šlechtou. Navíc roku 1349 vypukla v Brně morová epidemie evropského dosahu a lze předpokládat, že nebylo ušetřeno ani jeho okolí. Roku 1356 pro změnu Brno vyhořelo a postižena byla hlavně východní předměstí v sousedství zábrdovických majetků.

---

¹⁶¹ CDM IX, č. 125, s. 101–102.

¹⁶² CDM XV, č. 343, s. 299–300. MÜLLER, Tomáš: *Hospodářské dějiny*, s. 14. HURT, Rudolf: *Kostel*, s. 17.

¹⁶³ JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 682.

¹⁶⁴ Veškeré peripetie jsou vylíčeny v MVB III, s. 684–987, č. 1071, 1072.

¹⁶⁵ CDM IX, č. 160, s. 124.

¹⁶⁶ CDM XIII, č. 84, s. 100–101.

Zároveň se znovu vrátila morová epidemie. Brno se však díky přistěhovalectví a osvobozením od daní opět rychle zalidnilo.¹⁶⁷

Jan Jindřich také v březnu roku 1360, kdy poprvé za klášter vystupuje Jaroslav, rozhodl při mezi klášterem a proboštem od sv. Petra a Pavla Heřmanem o desátky z pole zvaného „Ubrakir“ (Überacker), jež se nacházelo v blízkosti Židenic, a také o tekoucí vody až k Darenovu mlýnu. Uložil proboštovi povinnost odvádět zábrdovickému klášteru desátky a jednu hřivnu.¹⁶⁸ Tento závazek se roku 1378 stal opět předmětem sporu, neboť probošt u sv. Petra a Pavla se bránil tomuto nařízení dostát. Výsledkem bylo opětovné nařízení markraběte Jošta desátek odvést.¹⁶⁹ Tento spor ale jednou provždy neskončil, roku 1442 ho znovu řešil opat Šimon (viz níže).¹⁷⁰

Do doby Jaroslavova úřadu spadá ale také mnohem významnější událost. Roku 1362 Jan Jindřich vydal zeměpanským klášterům listiny, jimiž je vyňal i s jejich poddanými z pravomoci zemských úředníků a podřídil je přímo markraběcí komoře, která měla rozhodovat jejich spory. Pověřeným ochráncem a výběřčím markraběcích dávek se stal purkrabí na Veveří.¹⁷¹

Po smrti Jana Jindřicha roku 1375 a Karla IV. roku 1378 vypukly na Moravě spory o nástupnictví. V průběhu roku 1381 započala první válka mezi markrabaty Joštem a Prokopem, která přetrvala do následujícího roku. Další fáze válek pak vypukla roku 1393 a situace se uklidnila až roku 1396. V roce 1399 se však na Moravě bojovalo znovu, později se navíc části Moravy zmocnil uherský král Zikmund. Válka trvala do roku 1402, ale i potom se bojovalo mezi lucemburskými bratry a bratrancei.¹⁷²

Listinou z 6. ledna 1394, kterou markrabě Jošt vydal na Špilberku pro Crhu z Němčiček, udělil na jeho prosbu ochranu nad klášterem Petru z Kravař a Plumlova a jeho dědicům.¹⁷³ Jošt však výslovně předal ochranu tak, aby nebyla porušena práva vyplývající z předchozích privilegií, zvláště listiny svého otce (zejména z listiny z roku 1362). Svěřil tedy do šlechtických rukou vojenskou obranu klášterních majetků proti narušitelům, za niž klášter Petru nejspíše odváděl roční plat.

---

¹⁶⁷ JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 101–104.

¹⁶⁸ CDM IX, č. 160, s. 124.

¹⁶⁹ CDM XI, č. 115, s. 104–105.

¹⁷⁰ ŠEBÁNEK, Jindřich: *Archivy*, č. 1331, s. 280.

¹⁷¹ BOROVSKEÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 80–83.

¹⁷² MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava*, s. 209–286.

¹⁷³ BOROVSKEÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 186–187. Listina v CDM needitována.

Po Jaroslavovi se stal opatem Bernard (*Bernardus*). Ten byl ve sporu mezi brněnskou kapitulou a oslavanským klášterem o právo dosazovat kněze ke svatojakubské faře ustanoven jako papežem pověřený soudce a postavil se na stranu kapituly; svůj rozsudek vynesl 7. května 1401.¹⁷⁴ V souvislosti s tímto sporem se objevuje v listinách do počátku roku 1405.¹⁷⁵

Na počátku roku 1406 je již jmenován opat Matěj (*Mathias*), jenž měl rozhodovat pozemkový spor starobrněnských cisterciáček s johanity.¹⁷⁶

Nevíme, které válečné události doby husitské se přesně dotkly okolí Brna a klášterních majetků. Přímo husity bylo Brno ohroženo roku 1423,¹⁷⁷ kdy přitáhlo husitské vojsko ke Královu Poli, zde však mělo být poraženo olomouckým biskupem. Roku 1424 zase opakovaně, a asi i v širším okolí Brna, sváděl boj s husity markrabě Albrecht Rakouský. Spojené Albrechtovo a Zikmundovo vojsko protáhlo Brněnskem i na podzim roku 1425 kvůli dobývání Třebíče. Brněnskem patrně protáhli roku 1428 sirotci a táborité do Uher a Slezska, o něco později téhož roku protáhli táborité do Rakous. Mezi léty 1430–1433 Brněnskem nejspíše protáhla většina husitských tažení směřujících do Uher. Albrecht byl také nucen bojovat i s prohusitskou šlechtou.¹⁷⁸

Stav zábrdovických klášterních budov nedokážeme odhadnout. Jistě nepřečkaly války zcela bez úhony, celkově pobořeny však nebyly. Jejich obnovení lze datovat k roku 1440.¹⁷⁹ Poměrně dobře se dochovaly především oba kostely, z jejichž barokního vyobrazení (viz níže) lze ještě vyčíst románsko-gotickou podobu. Konvent se v nebezpečí jistě uchýlil za městské hradby, jak bylo u venkovských klášterů obvyklé. Vlastní dům tu ovšem Zábrdovičtí neměli. Traduje se sice, že někteří opati zemřeli u minoritů,¹⁸⁰ soudobé doklady pro to však nejsou. Dům v Brně ale měli loučtí

---

¹⁷⁴ Ke sporu JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 699–702 s odkazy na prameny.

¹⁷⁵ CDM XIII, č. 127, s. 133–136; č. 248, 257–262; č. 344, s. 362–369; č. 355, s. 380–387; č. 390, s. 391–397. Beze jména je uváděn i v CDM XIII, č. 109, s. 116–119; č. 129, s. 137–140; č. 366, s. 400–402.

¹⁷⁶ CDM XIII, č. 403, s. 440–441.

¹⁷⁷ BACKMUND Norbert: *Monasticon Praemonstratense I*. Straubing, 1949, s. 319. Autor udává rok 1422.

¹⁷⁸ JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 128–169. MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava*, s. 415–430.

¹⁷⁹ BACKMUND, Norbert: *Geschichte des Prämonstrantenserordens*. Grafenau: Morsag Verlag, 1986, s. 106.

¹⁸⁰ ČERMÁK, Karel Dominik: *Premonstráti*, s. 445.

premonstráti, s nimiž v minulosti přicházel konvent často do styku. Konvent se tedy mohl uchýlit i k nim.¹⁸¹

Předpokládá se obecně, že obyvatelé venkovských klášterů v okolí Brna odešli ze svých řádových domů do bezpečí roku 1423 nebo 1424 a mohli se vrátit zpět ještě v průběhu 30. let 15. století.¹⁸²

Ještě před Zikmundovými zástavami zřejmě docházelo k násilnému zcizování klášterních majetků a krádežím. V roce 1418 vedl nejmenovaný opat na zemském soudu spor s Václavem Čihovkou z neoprávněné držby pusté vsi Dolních Němčiček.¹⁸³ Někdy po roce 1394 tedy Crha zemřel bez potomstva a ves se dostala do klášterní držby. Jak spor dopadl, se nedovídáme, pokračoval ale i po ukončení husitských válek, za nichž nebyly desky vedeny.

Roku 1436 opat Šimon (*Simon*) poháněl k soudu Heralta z Heraltic, že protiprávně drží ves Zbýšov. O rok později ale vzkázal markrabě, aby tento spor nebyl souzen bez jeho přítomnosti.¹⁸⁴ Znamená to, že klášter považoval za zeměpanský. Spor byl později řešen znovu (viz níže). Opat Šimon ve stejném roce žaloval i vdovu po Oldřichu z Doubravice Elišku z Lipé za to, že drží protiprávně městečko Klobouky a vsi Kamenec a Přestavlky.¹⁸⁵ O rok později bylo nařízeno, aby Eliška nadále držela Klobouky a Kamenec, ale vzdala se Přestavlk. O něco později téhož roku se ale opět opat Šimon domáhá protiprávně odňatých Přestavlk.¹⁸⁶

Spory jsou nejspíše následkem Zikmundových zástav. V roce 1422 král Zikmund sice své zástavy církevního majetku odvolal, ale ještě za Jiřího z Poděbrad je držely některé světské osoby. Pravděpodobně je považovaly i za právem nabyté a možná všechny o odvolání zástav ani nevěděly. Zikmund je totiž odvolal na říšském sněmu v Norimberku.¹⁸⁷

---

¹⁸¹ BOROVSKEÝ, Tomáš: Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13. – 15. století). *Brno v minulosti a dnes*, ročník 14, 2000, s. 13–35. Soustředování venkovských konventů do měst bylo v této době časté, příklady viz MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava*, s. 429.

¹⁸² BOROVSKEÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 202–203. FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 234–235.

¹⁸³ LCS III/1, s. 26, č. 110; s. 27, č. 118; s. 63, č. 265, 266. s. 57, bez č.; s. 63, č. 265, 266. BOROVSKEÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 191.

¹⁸⁴ LCS III/1, s. 143, č. 642; s. 165, č. 200.

¹⁸⁵ LCS III/1, s. 143, č. 643, 644.

¹⁸⁶ LCS III/1, s. 172, č. 256; s. 181; s. 192, č. 830.

¹⁸⁷ BOROVSKEÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 199–202. MÜLLER, Tomáš: *Hospodářské dějiny*, s. 39.

Spor s dědici Elišky z Doubravice pokračoval i později. Roku 1447 opat Matěj (*Mathias*) nucen žalovat její syny, protože i přes předchozí rozsudek drží klášteru Přestavky.¹⁸⁸ Opat také téhož roku opět žaloval tentokrát již Jana z Heraltic, pro bezprávnou držbu vsi Zbýšova.¹⁸⁹ Dále se opět soudil o Malé Němčičky.¹⁹⁰

O rok později podal Matěj žalobu na Voka z Holštejna a Račic, jenž protiprávně kácel klášterní lesy. Dálo se tak nejspíše někde v okolí Křtin a v sousedství Vokova panství, možná právě Račic, které sousedí s Bukovinkou.¹⁹¹ Žaloval také u olomouckého soudu¹⁹² bratry Ondřeje a Jana ze Zástřízl a Chvalkovic, protože protiprávně mýtí klášterní lesy a využívají pastviny a pobrali víno v Němčičkách.¹⁹³ Po Milotovi z Tvorkova a Unčovic žádal odškodné za pobrané víno v Borkovanech.¹⁹⁴

Roku 1448 řešil opat Matěj ale ještě naléhavější soudní spor s Jiřím z Kravař, Smiřic a Kostelce. Kromě zadržování majetků a poddaných ho žaloval za noční přepadení kláštera, vykradení, založení požáru a za své poranění.¹⁹⁵

V dějinách kláštera nastala ale i příznivá událost. Dne 30. listopadu 1450 udělil papež Mikuláš V. zábrdovickým opatům právo užívat pontifikálie, tj. berlu, mitru a prsten, a směli na závěr slavnostních mší, hodinek a nešpor udělovat pontifikální požehnání.¹⁹⁶ Ke konci roku 1452 si také klášter nechal od Ladislava Pohrobka potvrdit privilegium Jana Jindřicha z roku 1362.¹⁹⁷

Roku 1459 se připomíná opat Jeroným (*Hieronimus*), jenž pokračoval ve sporu o Přestavky, Klobouky a Kamenec.¹⁹⁸ Roku 1459 také poprvé napadl klášter u soudu Vaněk z Mrdic o držbu pusté vsi Bohumilic; měl totiž její koupí pověřit Karla z Hostěrádek a ten ji koupil pro sebe.¹⁹⁹ Spor o tuto ves vedl roku 1465 Karel z Lulče (a Hostěrádek), jenž ji měl dostat do dědičného pronájmu na pět

---

¹⁸⁸ LCS III/1, s. 241, č. 1128; s. 302, č. 138; s. 332, č. 84; s. 345, č. 242.

¹⁸⁹ LCS III/1, s. 241–242, č. 1130.

¹⁹⁰ LCS III/1, s. 241, č. 1129.

¹⁹¹ LCS III/1, s. 372; s. 396, č. 419.

¹⁹² Všechny předchozí spory byly vedeny u brněnského soudu.

¹⁹³ LCS III/2, s. 652–653, č. 1174; s. 653, 1175.

¹⁹⁴ LCS III/2, s. 653, č. 1176.

¹⁹⁵ LCS III/2, s. 653, č. 1177, 1178.

¹⁹⁶ HURT, Rudolf: Kostel, s. 18.

¹⁹⁷ BOROVSÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 220. ŠEBÁNEK, Jindřich: *Archivy*, č. 1392, s. 295.

¹⁹⁸ LCS IV/1, s. 22, č. 132, 133; s. 59, č. 347, 348.

¹⁹⁹ LCS IV/1, s. 21, č. 128, 129; s. 69, bez č.; s. 146, č. 725; s. 156, č. 782.

životů.²⁰⁰ Ještě roku 1481 se ale Licek z Lilče a Hostěrádek domáhal, stále na opatu Jeronýmovi, svých práv na Bohumilice, které klášter pronajal jeho otci, ale nikdy mu je nepředal.²⁰¹ Jeroným se soudil roku 1464 ještě s Matějem z Jedovnic o pustou ves Cíbček.²⁰²

V říjnu roku 1464 také Jiří z Poděbrad konfirmoval a obnovil klášteru všechna předchozí privilegia.²⁰³

V letech 1468–1469 obléhal Matyáš Korvín při tažení proti Jiřímu z Poděbrad Brno a Špilberk. Po smrti Jiřího z Poděbrad v roce 1471 následoval boj s jeho nástupcem Vladislavem Jagellonským. Válečný stav skončil teprve roku 1478 příměřím. Při těchto událostech byl klášter nejspíše poškozen.²⁰⁴

Matyáš Korvín roku 1483 opětovně potvrdil klášteru privilegia, zrušil veškeré zástavy jeho majetků i pro budoucno a zároveň mu udělil právo šenkovat víno ze svých vinic i z vinných (farních) desátků v zábrdovické krčmě.²⁰⁵ Tím se ovšem narušilo mílové právo města Brna z roku 1243.²⁰⁶ Klášter si proto nechal výsadu šenkování vína roku 1493 a následně roku 1514 potvrdit od krále Vladislava Jagellonského.²⁰⁷

Opat Prokop (*Procopius*) je k roku 1492 zmiňován při dvou majetkových sporech kláštera v Nové Říši.²⁰⁸ On sám žádal na Janu z Potštejna a na Žampachu odškodné za to, že zadržuje klášteru statky v Dolních Němčičkách.²⁰⁹ Roku 1496 ve sporu pokračoval opat Kašpar (*Casparus*), který vymáhal vydání Dolních Němčiček na Elišce ze Zástřizl, manželce a budoucí dědičce Jana z Potštejna. Konvent roku 1498 spor prohrál.²¹⁰ Kašpar ale již o rok dříve, tj. roku 1495 vedl při s Tasem z Ojnic o vinohrad

---

²⁰⁰ LCS IV/1, s. 196, č. 218.

²⁰¹ LCS V, s. 350, č. 484.

²⁰² LCS IV/1, s. 113–114, č. 518.

²⁰³ MÜLLER, Tomáš: *Hospodářské dějiny*, s. 54 s odkazem na needitovanou listinu.

²⁰⁴ JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 197–209.

²⁰⁵ BOROVSKEÝ, Tomáš: *Kláštery*, s. 233. MÜLLER, Tomáš: *Hospodářské dějiny*, s. 59 s odkazem na needitovanou listinu.

²⁰⁶ JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 55–57. CDB IV/1, č. 17, s. 79–87.

²⁰⁷ HURT, Rudolf: *Kostel*, s. 19.

²⁰⁸ LCS VII, s. 21, č. 122, 123.

²⁰⁹ LCS VII, s. 34, č. 195.

²¹⁰ LCS VII, s. 109, č. 599, 60; s. 128, č. 676; s. 149, č. 767.

a statek v Boleradicích po zemřelém knězi a kanovníku Václavovi.²¹¹ Teprve v roce 1500 se v pramenech objevuje opat Wolfgang (*Wolfgangus*).²¹²

Konec 15. století je důležitým momentem klášterních dějin, kdy byla celková oprava kláštera převedena na pány z Boskovic. V této době klášter dočasně nespadal pod královskou komoru a opravci rozhodovali o klášterním jmění, zastupovali klášter v právních záležitostech, potvrzovali zvoleného opata a pobírali platy a roboty od klášterních poddaných. Přejít na Ladislava z Boskovic byl důsledkem mnohem staršího privilegia, již zmíněného Joštova ve prospěch Petra z Kravař a Plumlova a jeho dědiců. Markrabě však nezrušil starší privilegia, zejména privilegium svého otce Jana Jindřicha z roku 1362, nepřevodil na Petra a jeho potomstvo veškerá zakladatelská práva a klášter nepřestal být zeměpanský. V chaosu pohusitské doby však přišla příležitost tato práva zcizit.

Rod pánů z Kravař vymřel po meči a dědičkami se staly sestry Ludmila, Kunka, Johanka a Alžběta z Kravař a Strážnice. Ty si v průběhu roku 1466 rozdělily dědictví. Kunce připadl hrad Račice s příslušenstvím a oprava zábrdovického kláštera.²¹³ Kunka znala důsledky vyplývající z Joštovy listiny, proto si, zřejmě pod manželovým vlivem, dala vyhotovit falzum na jméno Karla IV. k roku 1360, jímž měl císař svěřit ochranu kláštera Petru ze Šternberka a jeho strýci Petru z Plumlova a jeho dědicům a neponechat si k němu žádná práva a vzdával se z něj veškerých platů. Tím se Kunhuta časově dostala před privilegium markraběte Jana Jindřicha.²¹⁴ Stačilo už potom předložit roku 1490 falzum a Joštovu listinu k potvrzení králi Matyáši Korvínovi, jenž se v moravských poměrech patrně detailně neorientoval; klášteru totiž rovněž potvrdil jeho privilegia (viz výše).²¹⁵ Plné panství nad klášterem tedy získala Kunka a převedla je na svého manžela Ladislava z Boskovic. Po Kunčině smrti pak rod pánů z Boskovic vykonával opravu kláštera po dobu následujících šedesáti let.²¹⁶

---

²¹¹ LCS VII, s. 94, č. 532, 533.

²¹² LCS VII, s. 196, č. 958.

²¹³ BOROVSKEJ, Tomáš: *Kláštery*, s. 220.

²¹⁴ BISTRICKÝ, Jan – SPURNÝ, František - VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj: *Moravské a slezské listiny*, č. 89, s. 144–145; BOROVSKEJ, Tomáš: *Kláštery*, s. 187, 222–223.

²¹⁵ BOROVSKEJ, Tomáš: *Kláštery*, s. 222, prameny v pozn. 310, s. 223–224.

²¹⁶ FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie*, s. 235; BOROVSKEJ, Tomáš: *Kláštery*, s. 222.

Poznatky o stavební podobě středověkého kláštera

Do konce milénia bylo o středověkém osídlení Zábrdovic známo minimum informací. Teprve pak, v souvislosti s adaptací kostela sv. Kunhuty na nemocniční lékárnu byl ve dvou etapách, v letech 1999 a 2002, proveden stavebně historický průzkum.²¹⁷ Kostel pochází z počátku 13. století a nejlépe je zachována jižní stěna lodi. V ní byla objevena dvě pozdně románská profilovaná okna. Kostel měl v západní části tribunu (emporu), v jižní stěně lodi býval hlavní vstup, dnes zničený, presbytář a jeho východní závěr se nedochoval. Drobná archeologická sondáž prokázala, že byl kostel založen do sterilních říčních náplav a terén v jeho okolí byl zvýšen o 2 m suťových navážek.²¹⁸ Kostel se slohově blíží jiným románským stavbám, z nichž nejdůležitější je dobře datovaná chebská falc z 80. let 12. století.²¹⁹ Byl svěcen s nejvyšší pravděpodobností 14. března 1211 a přesvěcen nikdy nebyl.²²⁰ To je poměrně důležité, protože jeho patronka Kunhuta, manželka dříve kanonizovaného císaře Jindřicha II., byla svatořečena roku 1200.²²¹ Kostel tedy nemůže být z doby o mnoho časnější než je datum svěcení.

---

²¹⁷ ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – BORSKÝ, Pavel: *Kostel sv. Kunhuty v Brně-Zábrdovicích. Stavebně historický průzkum*. Rukopis v archivu autorů. Brno 1999. TITÍŽ, *Kostel sv. Kunhuty v Brně-Zábrdovicích. Stavebně historický průzkum – dodatek* (dále *Kostel sv. Kunhuty – dodatek*). Rukopis v archivu autorů. Brno 2002. Kopie v archivu Archaia Brno z. ú.

²¹⁸ UNGER, Josef: *Brno-Zábrdovice 2001, kaple sv. Kunhuty, rekonstrukce*. Rukopis nálezové zprávy v archivu Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., č. j. 81/02. Brno 2002.

²¹⁹ ŠEBESTA, Pavel: Geneze nejstarších kostelů v Chebu. *Archaeologia historica*, ročník 38, číslo 1, 2013, s. 294.

²²⁰ ZAPLETALOVÁ, Dana: Zwei romanische Emporkirchen, odvozeno na základě zábrdovických análů.

²²¹ KUBÍN, Petr: Kanonizace svatého Prokopa v roce 1204. In: SOMMER, Petr (ed.): *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 106. *Lexikon des Mittelalters. Band 5, Hiera-Mittel bis Lukanien*. München – Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1991, col. 1570–1571. *Bibliotheca Sanctorum IV, Ciro – Erifrido*. Roma: Citta Nuova, 1996, col. 393–399. WEISS, Dieter J.: Die Bamberger Diözesanheiligen im Mittelalter: Kaiser Heinrich II., Kaiserin Kunigunde, Bischof Otto und Sebaldu. In: DOLEŽALOVÁ, Eva et alii: *Die Heiligen und ihr Kult im Mittelalter. Colloquia mediaevalia Pragensia 11*, Praha, 2011, s. 417–423.

Hlavní klášterní chrám byl v roce 2003 podroben stavebně historickému průzkumu, který však k poznání středověké architektury nepřispěl.²²² Již roku 1988 byla otevřena i krypta pod barokním presbytářem, což se ale rovněž středověkých dějin netýká.²²³

V souvislosti se statickým zabezpečením kostela Nanebevzetí Panny Marie byly v roce 2003 a 2004 vyhloubeny tři statické sondy, v severní lodi, před západním průčelím a při jižní straně lodi. Všechny zachytily povrch náplav řeky Svitavy zhruba ve stejné výškové úrovni, tedy okolo 2 m od stávajícího povrchu. V sondách před průčelím a u jižní lodi byla na povrchu náplav doložena stavební úroveň, rozpoznatelná díky odpadu z opracování tzv. krinoidového vápence původem ze Stránské skály východně od Brna. Tuto tenkou vrstvu lze dávat do souvislosti s výstavbou nejstaršího klášterního kostela. V průběhu středověku se oproti původní úrovni, do níž byl kostel zakládán, okolní terén zvedl cca o 0,5 m.

Sonda v severní lodi zachytila útržek zdiva nejednoznačné interpretace, ale starší než dnešní, tedy barokní severní stěna kostela. Zeď s největší pravděpodobností souvisí s kostelem ze 13. století. Sonda doložila i postupné zvyšování komunikačních úrovní až po současnou úroveň. V barokním zdivu byly také pozorovány druhotně zazděné kamenické články ze zbořených starších stavebních fází kostela. Stávající loď je tedy založena na ubouraném zdivu původního románského či raně gotického kostela.

Sonda před průčelím ve spojení se situací v sondě předchozí objasnila, proč má průčelí statickou poruchu. Barokní průčelí s dvojicí věží se totiž nachází již před někdejším průčelím středověkým a jeho základové zdivo je založeno na trémovém roštu z dubového dřeva, jenž leží na olšových pilotech. Bylo tedy zakládáno přímo do nivních sedimentů a jeho stavební úroveň se nachází 1,2 m pod dnešní úrovní terénu. Barokní základ pochází až z období po roce 1641, což potvrdila dendrochronologie dubového roštu. Rozdíl mezi lodí založenou na ubouraných starších zdivech a průčelím založeným do nestabilních sedimentů tedy způsobil, že se průčelí začalo mírně sklánět k západu.²²⁴

---

²²² ČÍHALÍK, Martin – STAŇKOVÁ, Eva – ZDRAŽILOVÁ, Barbora: *Standardní stavebně historický průzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně – Zábřdovicích*. Rukopis v archivu Archaia Brno z. ú. Brno, 2004.

²²³ HROMÁDKOVÁ, Vendula – NAVRÁTIL, Aleš – VACHŮT, Petr: Průzkum krypty kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábřdovicích v roce 1988. *Forum Brunense* 2011, s. 133–136.

²²⁴ MERTA David – RYBNÍČEK, Michal – ZŮBEK, Antonín: Ke stavebnímu založení kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábřdovicích. *Ve službách archeologie*, ročník 5, 2004, s. 146–150.

V letech 2010–2011 bylo rekonstruováno západní křídlo ambitu a přilehlých částí křídla severního a křížové chodby, u nichž se předběžně předpokládal středověký původ. Západní křídlo se totiž vymyká pravoúhlé dispozici kvadratury a nenavazuje ani na západní průčelí konventního kostela. Na základě toho lze vyvodit předpoklad, že právě toto místo klášterního areálu využívá středověké zděné konstrukce. Při této příležitosti se podařilo dokumentovat nadzemní zděné konstrukce očištěné od omítek a zároveň provést archeologický výzkum liniových výkopů v interiérech. Podobně jako u sondáží při kostele bylo zjištěno, že se středověké archeologické terény i konstrukce nacházejí v hloubce 1,2–2 m pod současným povrchem a že pro budoucí barokní výstavbu byl terén dorovnan sutí z demolovaných středověkých a raně novověkých klášterních staveb.

Důležitým poznatkem o rozsahu původní středověké stavby představoval nález středověkých zdív. V severozápadním koutě ambitu byla registrována kamenná zdiva ve čtyřech místnostech dnešního nadzemního podlaží, část zdi mezi třetí a čtvrtou z nich byla tvořena z cihel nízkého formátu, které rovněž náleží vrcholnému středověku. Zdiva v různém rozsahu zachovalosti s největší pravděpodobností náležela vrcholně středověké kvadratuře.

Při bližším ohledání vstupu do západního křídla kvadratury v severozápadním rohu křížové chodby, byly doloženy nejméně tři jeho stavební fáze, reagující na zvedající se terén. Nejstarší fáze vstupu byla osazena románským portálem, jenž svým strohým provedením kontrastuje s honosně provedenou jižní stěnou kostela sv. Kunhuty. To je pravděpodobně dáno funkcí prostor.

Komunikační úroveň nejstaršího ambitu se víceméně shoduje s úrovní podlah stávajících suterénních prostor pod severní částí západního křídla kvadratury, leží cca 1,3 m pod dnešním terénem. Při jejich průzkumu se však nepodařilo prokázat, že se jedná o podlahy vrcholně středověkého stáří. Současně se však nepodařilo nalézt ani žádné významné mladší podlahové úpravy. Podlahová úroveň se významně zvedla cca o 0,7 m patrně již před koncem 15. století. Tuto skutečnost dokládají vrstvy navazující na portál a jeho zvednutí do vyšší pozice. V této době již také pravděpodobně došlo ke změně funkce jednotlivých podlaží západního křídla. Někdejší přízemí se dostalo do úrovně sklepů, respektive polozahloubených prostor. Původní úroveň podlah patra tak zůstala zachována v rozsahu všech místností západního křídla do současné doby. Dále se komunikačních úroveň zvedla na dnešní při přestavbě kláštera po třicetileté válce.

Výše uvedená zjištění dovolují vyslovit předpoklad, že historická budova je téměř v celém rozsahu uchována jako součást současného západního křídla konventu. Původní stavba tak bez přilehlé části křížové chodby dosahovala rozměrů 42,0 m x 9,5 m.²²⁵

V roce 2019 provádí nezisková společnost Archaia Brno z. ú. záchranný výzkum v ulici Lazaretní, tedy před kostelem a prelaturou, na jeho výsledky však bude nutno vyčkat. Perspektivně se má stavět nový nemocniční pavilon severně od kostela sv. Kunhuty. Jeho výsledky nelze předvídat vůbec.

Při řešení podoby klášterní architektury lze přibrat v úvahu dva barokní obrazy, citované v kapitole o použitých pramenech. Méně určitá je Beyerova – Zeiserova kavalírní perspektiva, zobrazující obléhané Brno od jihovýchodu. Na konventní kostel podlouhlého půdorysu s velkou apsidou a věžemi v průčelí navazuje dvoupodlažní kvadratura a severně od ní se nacházejí ještě podružné klášterní budovy. Vše je obehnáno klášterní zdí. Zdí je ale vymezen i okresek okolo kostela sv. Kunhuty, bezpochyby proto, že se zde pohřbívalo. Kostel má s nejvyšší pravděpodobností delší polygonálně ukončený presbytář, na jižní frontě je vyobrazeno jedno okno blíže kněžišti, zastřešený vstup do lodi a otvor ve vyšších partiích tribuny. Protože je klášter i na monumentálně působícím obraze zpodoběn jako miniatura, je patrně postižen i jistou mírou schematičnosti. Namísto zástavby vsi je akcentováno švédské ležení, zejména pak východně od kláštera, jižně od kláštera je vyobrazen mlýn.

Na votivním obraze ze zábrdovického kostela se oba kostely nacházejí v ruce fundátorů. Lze ocenit věrnost detailů u kostela sv. Kunhuty, z něž je patrná jižní a západní fronta. Na podobu presbytáře se usuzuje obtížně, není ale vyznačen pilíř. Pilířem je zato oddělena od lodi empora (tribuna) v západní části kostela, v jejíž horní části je vyobrazeno malé kruhové okno. V jižní frontě jsou patrná dvě okna zhruba v místech, kde je objevil stavebně historický průzkum, v západním průčelí je nejspíše také kruhové okno. V místech, kde má fundátorka ruku, je vidět nevelký vstup do lodi; dnes je toto místo vybouráno. Kostel nemá věž, pouze drobnou vížku nad západním průčelím a sanktusník (zvonová vížka vystupující z krovu) u východního konce lodi.

Hlavní klášterní kostel je zobrazen jako bazilikální trojlodí se dvěma hranolovými věžemi po stranách průčelí a s velkou apsidou zakončující hlavní loď. Zhruba uprostřed lodi vystupuje ze střechy sanktusník, věže mají ale dvěma úrovněmi dvojsdružených

---

²²⁵ MERTA David: Bývalý premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích. *Forum Urbes medii aevi*, ročník 7, č. 1–2, 2013, s. 108–117.

oken rovněž vyznačeno zvonové patro. Na původnost a tvar okenních otvorů bazilikálního trojlodí se obtížně usuzuje, nejsou ale vysoká, jak by se u velkého chrámu dalo očekávat v pokročilé a pozdní gotice. Právě u okenních otvorů nelze ale vždy spoléhat na to, že se dochovaly v původní podobě od doby románské.

Více v tuto chvíli k areálu kláštera není co dodat. Lze pouze konstatovat, že o středověké vsi Zábrdovicích neví archeologie vůbec nic.

KŘTINY A JEJICH VZTAH K ZÁBRDOVICKÉMU KLÁŠTERU

Křtiny se nacházejí 15 km severovýchodně od Brna, v jižní části Moravského krasu. Poprvé se uvádějí v papežské protekční listině k roku 1237, byly tedy získány nebo vysazeny krátce před tímto datem. Kostel je doložen až ke konci 13. století (viz níže), podle listiny Jindřicha z Lipé z roku 1321 víme, že měl mariánské patrocinium.²²⁶ V pozdějších pramenech se objevují křtinští faráři.²²⁷ O samotné vsi se jinak nedozvídáme, pouze k roku 1321 v ní byl mlýn.

Z doby před barokní přestavbou se dochovaly rytiny, které ovšem Bohumil Samek blíže necituje. Zobrazují údajně malý kostel obklopený hřbitovem, s podélnou lodí a rovně ukončeným kněžištěm, což by odpovídalo ještě pozdně románskému či raně gotickému stáří. Tento kostel byl bezpochyby onen farní, který je doložen pro 13. století. V barokních pramenech je označován jako „český“. Nad ním ve svahu bývá vyobrazen velký gotický chrám s vysokým polygonálně ukončeným kněžištěm. V barokních pramenech je označován jako „německý“.²²⁸ Ikonografické prameny, na které se Bohumil Samek odvolává, bude nutno vypátrat archivním studiem a studiem starých tisků. Jedna z rytin je v malém měřítku reprodukována v populárně zaměřené publikaci o Nové Říši, Zábrdovicích a Křínách.²²⁹

Zda je naděje na nález základů některé ze svatyní, je otázka. Záleží na tom, jak moc poničila barokní stavba kostela i zámku středověký terén. Lze ale věnovat pozornost demolicím starší domovní zástavby, ve které by mohly být druhotně zazděny staré kamenické články. V místech dnešního kostela měl být údajně nalezen gotický svorník, jeho uložení mi však není známo.²³⁰

Z některého z kostelů se do požáru v roce 1844 dochoval středověký zvon, patrně z roku 1445. Údajně ho měl nechat zhotovit opat Matěj. Tento zvon byl ale roku 1846 přelit na nový a máme o něm informace pouze z opisu onoho nového (s nesprávným datem).²³¹

---

²²⁶ CDM VI, č. 194, s. 148.

²²⁷ Zmínky pro dobu opata Jaroslava, viz výše.

²²⁸ Samek přesně nespecifikuje písemné ani ikonografické prameny. Tyto zdroje bude nutno dohledat.

²²⁹ KOSÍK, Rudolf Marian – MÍLEK, Václav: *Osm století. Zábrdovice, Křtiny, Nová Říše*. Brno: Kartuziánské nakladatelství 2009, s. 30.

²³⁰ SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2.*, s. 269.

²³¹ SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2.*, s. 273.

Počátky poutí do Křtin se dají sledovat jen obtížně. Jediné vodítko, které by ukazovalo ještě do středověku, je existence většího kostela. Nepřímý doklad poutí do tohoto kostela může znamenat odpustková listina csanádského biskupa, minority Antonína, jenž právě v povelikonoční době pobýval v Brně. Byla vydána 8. května roku 1299 a křtinský kostel je v ní poprvé zmíněn. Biskup vydal čtyřicetidenní odpustky pro návštěvníky zábrdovického i křtinského kostela, kteří do nich kdykoli přijdou a vyslechnou zde mši.²³² Odpustky, pokud nebyly vázány přímo na dar, měly obecně zvyšovat návštěvnost kostelů.

Opět jen velmi nepřímo může na počátky křtinských poutí ukazovat křtinská madona. V dnešní podobě má tato skulptura (socha) hodně barokních dodatků, dřevěnou hlavu, pozměněné končetiny (to platí i pro Ježíše), nepůvodní zlacení a polychromii (barevný nátěr). Její kamenný korpus je však gotický a slohově vychází z tradice vídeňské svatoštěpánské huti. Přestavba vídeňského svatoštěpánského dómu započala na počátku 14. století, proto se tato madona a jí příbuzné milostné madony z Moravy a dolního Rakouska obvykle datují do 1. třetiny, maximálně do poloviny 14. století. Nejnověji je křtinská madona kladena do třicátých – čtyřicátých let 14. století.²³³ Jde o velmi cennou sochařskou práci, nepřiměřenou běžnému nepřiliš bohatému farnímu kostelu. Nevíme ale, kdy se socha ve Křtinách ocitla a jak. Pokud by totiž byla v kostele instalována vzácná socha s pověstí *thaumaturgy*, divotvůrkyně, přitahovala by zbožné poutníky více než odpustky, které šlo získat v celé řadě jiných kostelů.

Pravdivé jádro nemá ani tradice o existenci místního ženského premonstrátského kláštera. Nedávno se podařilo prokázat, že tato pověst vznikla teprve v barokní době a byla šířena tehdejšími tisky.²³⁴

---

²³² CDM V, č. 106, s. 109.

²³³ JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2*, s. 851–855. ČEPLÁ, Andrea: Volná plastika na Moravě a ve Slezsku. In: *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského*. Ostrava: Ostravské muzeum 2011, s. 406.

²³⁴ CHAROUZ, Jindřich Zdik Zdeněk: *Křtinská záhada*.

ZÁVĚR

Hlavním cílem mé práce bylo shromáždit informace týkající se zábrdovického kláštera a pokusit se zmapovat jeho počátky a středověké dějiny. Při revizi písemných pramenů a v nich obsažených informací se ukázalo, že nejstarší monografie o klášteře a vlastivědnou literaturu, nelze používat zcela nekriticky. Ukázalo se, že se dosud traduje zavádějící chronologie a posloupnost opatů, přičemž lze předpokládat, že někteří z nich pravděpodobně neexistovali. Ze střídajících se stejných jmen některých představených lze usuzovat, že barokní a pozdější spisovatelé měli již v pořadí opatů zmatek a přibírali do něho i fiktivní osoby. Soudobé prameny ale málokdy dovolují určit přesné rozmezí, v němž jednotliví opati zastávali úřad.

Středověké dějiny kláštera a jeho kontakty s okolním světem by bylo vhodné prostudovat ještě více do hloubky. I poměrně kritický Rudolf Hurt např. téměř stereotypně veškeré odprodeje a zástavy majetků vysvětloval náročností staveb a oprav kláštera. Důvodů, proč klášter potřeboval finanční hotovost, je přitom mnohem více. Dále lze oprávněně pomýšlet na kolonizační počiny a snahu zvýšit ekonomický přínos některých lokalit, s čímž byly rovněž spojeny výdaje. Zcela jistě měly na klášterní ekonomiku vliv válečné události, epidemie a neúroda, klesající hodnota mince aj. Samostatný problém představuje vztah kláštera k držitelům tzv. zakladatelských práv, šlechtickým opravcům a držitelům částečných oprav nad některými darovanými majetky, ke komoře a zeměpanským úřadům. Četné majetkové spory byly také dány snahou získat finance pronájmem nemovitostí na dobu života nebo více a také snahou pronajmout za určité poplatky pustou ves k novému osazení, k němuž občas nedošlo. Střetala se také různá skupinová práva, jako např. městské mílové právo s uděleným právem na šenkování vína. Část sporů byla vedena o desátky vyplývající z farní správy. Důležitou problematikou, která klášter doprovází po celou sledovanou dobu jeho existence, je záležitost vymáhání práv a financování soudnictví.

Málo poznatků je zatím nashromážděno o klášterní architektuře, s výjimkou kostela sv. Kunhuty. Poznání je ale limitováno stavebními zásahy do terénu i stávajících konstrukcí. Také nemocniční provoz v areálu kláštera je zatím závažnou překážkou jakéhokoliv systematického výzkumu. Na základě provedených průzkumů lze ale se značnou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že kostel sv. Kunhuty, vystavěný ještě za fundátorova života, měl náročnější architektonické provedení než budovy kvadratury. Co se hlavního kostela týče, je po této stránce jakékoliv vyjádření předčasné.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CDB – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*

CDM – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*

LCS – *Libri citacionum et sentenciarum*

MVB – *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*

RBM – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*

EDICE PRAMENŮ A RUKOPISY

- BISTRŮCKÝ, Jan – SPURNÝ, František - VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj: *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archívu ve Vaduzu. I. díl, 1173–1380*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně se subvencí Jeho Jasnosti Hanse Adama II., vládnoucího knížete z Liechtenštejna 1992.
- CDB II: FRIEDRICH, Gustavus (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II, inde ab a. 1198 usque ad a. 1230*. Pragae 1912.
- CDB III/1: FRIEDRICH, Gustavus (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi III fasciculus I., inde ab a. 1231 usque ad a. 1238*. Pragae 1942.
- CDB III/2: FRIEDRICH, Gustav – KRISTEN, Zdeněk (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi III fasciculus II., inde a mense Iunio a. 1238 usque ad exeuntem a. 1240*. Pragae 1962.
- CDB IV/1: ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi IV fasciculus I., inde ab a. 1241 usque ad a. 1253*. Pragae 1962.
- CDB V/1: ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi V fasciculus I., inde ab a. 1253 usque ad a. 1266*. Pragae 1974.
- CDM III: BOCZEK, Antonius (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus III. ab annis 1241–1267*. Olomucii 1841.
- CDM IV: BOCZEK, Antonius (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus IV. ab annis 1268–1293*. Olomucii 1845.
- CDM V: CHYTIL, Josefus (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus V. ab annis 1293–1306*. Brunae 1850.
- CDM VI: RITTER VON CHLUMETZKY, Peter – CHYTIL, Joseph (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band VI. Vom Jahre 1307–1333*. Brünn 1854.
- CDM VII: RITTER VON CHLUMETZKY, Peter – CHYTIL, Joseph (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band VII. 1334–1349*. Brünn 1858.
- CDM VIII: BRANDL, Vinzenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band VIII. Vom Jahre 1350–1355*. Brünn 1874.
- CDM IX: BRANDL, Vinzenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band IX. Vom Jahre 1356–1366*. Brünn 1875.

- CDM X: BRANDL, Vinzenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band X. Vom Jahre 1367 bis 1375*. Brünn 1878.
- CDM XI: BRANDL, Vinzenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band XI. Vom 13. November Jahre 1375 bis 1390*. Brünn 1885.
- CDM XII: BRANDL, Vinzenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band XII. Vom Jahre 1391–1399*. Brünn 1890.
- CDM XIII: BRANDL, Vinzenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band XIII. Vom Jahre 1400 bis 1407*. Brünn 1897.
- CDM XV: BRETHER, Berthold (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Band XV. Nachträge 1207–1408*. Brünn 1903.
- ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – BORSKÝ, Pavel: *Kostel sv. Kunhuty v Brně-Zábrdovicích. Stavebněhistorický průzkum*. Rukopis v archivu autorů. Brno 1999.
- ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – BORSKÝ, Pavel: *Kostel sv. Kunhuty v Brně-Zábrdovicích. Stavebněhistorický průzkum – dodatek (dále Kostel sv. Kunhuty – dodatek)*. Rukopis v archivu autorů. Brno 2002.
- ČÍHALÍK, Martin – STAŇKOVÁ, Eva – ZDRAŽILOVÁ, Barbora: *Standardní stavebně historický průzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně – Zábrdovicích*. Rukopis v archivu Archaia Brno o. p. s. Brno 2004.
- KERNBACH, Anna – MORAVOVÁ, Magdalena – WIHODA, Martin (edd.): *Milevský letopis. Zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*. Praha: Argo 2013.
- LCS III/1: BRANDL, Vincentius (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové. Tomus III. Pars I*. Brunae 1878.
- LCS III/2: BRANDL, Vincentius (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové. Tomus III. Pars II*. Brunae 1880.
- LCS IV/1: BRANDL, Vincentius (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové. Tomus IV., Pars I*. Brunae, 1881.
- LCS V: BRANDL, Vincentius (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové. Tomus V, Pars I*. Brunae 1888.
- LCS VI: BRANDL, Vincentius (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové. Tomus VI*. Brunae 1895.
- LCS VII: BRETHER, Bertoldus (ed.): *Libri citationum et sententiarum. Tomus VII*. Brunae 1911.

- MVB III: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus III. Acta Urbani V. (1362–70)*. Pragae 1944.
- RBM II: EMLER, Josephus (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II. Annorum 1253–1310*. Pragae 1882.
- ŠEBÁNEK, Jindřich: *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských. 1. Inventář pergamenů z let 1078–1471*. Brno: Země moravskoslezská 1932.
- ŠEBESTA, Pavel: Geneze nejstarších kostelů v Chebu. *Archaeologia historica*, ročník 38, číslo 1, 2013, s. 291–308.
- TUREK, Adolf – ZEMEK, Metoděj: Regesta listin z liechtensteinského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526. *Sborník archivních prací*, ročník 33, 1983, s. 151–296, 485–527.
- UNGER, Josef: *Brno–Zábrdovice 2001, kaple sv. Kunhuty, rekonstrukce*. Rukopis nálezové zprávy v archivu Ústavu archeologické památkové péče Brno č. j. 81/02. Brno 2002.
- VITA A: SAJÍC, Jan (ed.): *Svatý Norbert*. Praha: Kanonie premonstrátu na Strahově, 1940.
- VITA B: STRÍŽ, Antonín (ed.): *Život svatého Norberta*. Praha: Kuncíř, 1927.

SEZNAM LITERATURY

- ARDURA Bernard: *Prémontrés Histoire et Spiritualité*. Université de Saint – Etienne, 1995.
- BACKMUND Norbert: *Monasticon Praemonstratense I*. Straubing, 1949.
- BACKMUND Norbert: *Geschichte des Prämonstrantenserordens*. Grafenau: Morsag Verlag, 1986.
- Bibliotheca Sanctorum*. [4], *Ciro - Erifrido*. 3. ed. Roma: Citta Nuova, 1995.
- Bibliotheca Sanctorum*. [9], *Masabki – Ozanam*. 3. ed. Roma: Citta Nuova, 1996.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001.
- BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1999.
- BOROVSKÝ, Tomáš: Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13. – 15. století). *Brno v minulosti a dnes*, ročník 14, 2000, s. 13–35.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno: Matice moravská, 2011.
- BUBEN, Milan Michael: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, II. díl, 1. svazek. Řeholní kanovníci*. Praha: Libri, 2003.
- ČEPLÁ, Andrea: Volná plastika na Moravě a ve Slezsku. In: *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského*. Ostrava: Ostravské muzeum, 2011, s. 375–431.
- ČERMÁK, Dominik Karel: *Premonstráti v Čechách a na Moravě. Stručné vypsání osudů bud' ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů dle roků jich založení*. Praha: Kanonie strahovská, 1877.
- ČERNUŠÁK, Tomáš: Herburský klášter v Brně v předhusitském období. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 55, číslo 2, 2003, s. 165–171.
- DAUZET, Dominique-Marie: *Krátký životopis svatého Norberta*. Doksany: Klášter sester premonstrátek v Doksanech, 2014.
- Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique, doctrine et historie, Tome XI*. Paris: Beauchesne, 1982.
- DOLEŽEL, Jiří: Odpustkové listiny římských kuriálů z let 1295 a 132/1321 pro kostel Panny Marie na Starém Brně. *Brno v minulosti a dnes*, ročník 28, 2015, s. 11–60.
- DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna I*. Brno: Národní výbor města Brna, 1969.

- DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav: *Dějiny Brna 2*. Brno: Národní výbor města Brna, 1973.
- ELM, Kaspar: *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*. Köln, 1984.
- FASORA, Lukáš – ŠTĚPÁNEK, Václav et alii: *Dějiny Brna 6. Předměstské obce*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2017.
- FOLTÝN, Dušan et alii: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. 2. vydání. Praha: Academia, 2004.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 2*. Praha: Academia, 1980.
- HROMÁDKOVÁ, Vendula – NAVRÁTIL, Aleš - VACHŮT, Petr: Průzkum krypty kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích v roce 1988. *Forum Brunense 2011*, s. 133–136.
- HURT, Rudolf: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 21, zvláštní otisk. Brno: Musejní spolek v Brně, Historické oddělení Moravského musea, 1969.
- CHAROUZ, Jindřich Zdik Zdeněk: Křtinská záhada – klášter premonstrátek. In: Mílek, Václav (ed.): *Osm století. Sborník příspěvků prezentovaných na konferenci k výročí 800 let založení klášterů v Zábrdovicích a Nové Říši 23. září 2010 v premonstrátském klášteře v Nové Říši*. Nová Říše, 2012, s. 11–20.
- JAN, Libor: Účet starobrněnského špitálu z roku 1367. *Forum brunense*, 1993, s. 9–20.
- JAN, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Matice moravská, 2000.
- JAN, Libor et alii: *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2013.
- KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*. Brno: Matice moravská, 2010.
- KOPIČKOVÁ, Božena: *Eliška Přemyslovna. Královna česká*. Praha: Vyšehrad 2003.
- KOSÍK, Rudolf Marian – MÍLEK, Václav: *Osm století. Zábrdovice, Křtiny, Nová Říše*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2009.
- KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů ve střední Evropě do počátku 13. století. Dceřinná založení klášterů Steinfeld a Dünnwald*. Magisterská

- diplomová práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha, 2009.
- KROUPA, Jiří et alii: *Dějiny Brna 7. Uměleckohistorické památky. Historické jádro*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2015.
- KUBÍN, Petr: *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- KUBÍN, Petr: Kanonizace svatého Prokopa v roce 1204. In: SOMMER, Petr (ed.): *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 104–116.
- Lexikon des Mittelalters. Band 5, Hiera-Mittel bis Lukanien*. München – Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1991.
- Lexikon des Mittelalters. Band 6, Lukasbilder bis Plantagenêt*. München – Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1993.
- Lexikon des Mittelalters. Band 7, Planudes bis Stadt (Rus')*. München: LexMA-Verlag, 1995.
- Lexikon für Theologie und Kirche. Band 7*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1998.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – P. SOMMER, Petr: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika. *Umění*, ročník 47, 1999, s. 154–168.
- MERTA, David: Bývalý premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích. In: *Forum urbes medii aevi*, ročník 7, č. 1–2. Brno: Archaia Brno o.p.s., 2013.
- MERTA David – RYBNÍČEK, Michal – ZŮBEK, Antonín: Ke stavebnímu založení kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích. *Ve službách archeologie*, ročník 5, 2004, s. 146–150.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- MÜLLER, Tomáš: *Klášter premonstrátů v Brně-Zábrdovicích do roku 1327. Založení kláštera a jeho hospodářský vývoj*. Bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Historický ústav. Brno 2014.
- MÜLLER, Tomáš: *Hospodářské dějiny kláštera premonstrátů v Brně-Zábrdovicích ve 14. a 15. století*. Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Historický ústav. Brno 2016.
- NEKUDA, Vladimír: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1961.
- New catholic encyclopedia X*. 2nd ed. Detroit: Thomson Gale, 2003.
- NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny, svazek I/II*. Praha: Jan Laichter, 1913.

- PETIT, François: *Premonstrátská spiritualita XII. a XIII. století*. Doksany: Klášter sester premonstrátek v Doksanech, 2018.
- POSPĚCH, Josef: *Krátký dějepis bývalého kláštera premonstráků, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích*. Brno, 1869.
- PROCHÁZKA, Rudolf et alii: *Dějiny Brna 1. Od pravěku k ranému středověku*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 2011.
- ŘEPA, Milan et alii: *Dějiny Králova Pole*. Brno – Královo Pole: Úřad městské části, 2004.
- ŘÍHA, Tomáš: *Svatý Norbert*. Řím: Křesťanská akademie, 1971.
- SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*. Praha: Academia, 1994.
- SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. Svazek J/N*, s Praha: Academia, 1997.
- SOMER, Tomáš: Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem. část 1. Fakta. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 70, číslo 2, 2018, s. 124–130.
- SOMER, Tomáš: Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem. část 2. Mýtus. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 70, číslo 3, 2018, s. 220–229.
- SOMMER, Petr: Želiv Reginarda Métského. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana et alii (eds.): *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*. České Budějovice: Veduta, 2010, s. 129–136.
- ŠEBÁNEK, Jindřich: Moderní padělky v Moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306. *Časopis Matice moravské*, ročník 60, 1936, s. 27–28, 445–499.
- ŠRÁMEK, Josef: „A také klášter Hradisko u Olomouce byl obnoven naším řádem“. Konkurence mezi řeholními řády a kolektivní identity kléru v českých zemích ve 12. století. *Vlastivědný věstník moravský*, ročník 69, 2017, s. 113–128.
- ŠTEFAN, Ivo – VARADZIN, Ladislav: Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie. *Colloquia mediaevalia Pragensia*, ročník 8, 2007, s. 33–53.
- ŠUJAN, František: *Dějepis Brna. Vlastivěda Moravská*. Brno: Musejní spolek, 1928.
- TUREK, Adolf – ZEMEK, Metoděj: Regesta listin z liechtensteinského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526. *Sborník archivních prací*, ročník 33, 1983, s. 151–296, 485–527.

- UNGER, Josef: *Brno-Zábrdovice 2001, kaple sv. Kunhuty, rekonstrukce*. Rukopis nálezové zprávy v archivu Ústavu archeologické památkové péče Brno č. j. 81/02. Brno, 2002.
- VANÍČEK, Vratislav: *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007.
- VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české II. 1197-1250*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000.
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997.
- VOREL, Petr: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha: Rybka Publishers, 1999.
- WEISS, Dieter J.: Die Bamberger Diözesanheiligen im Mittelalter: Kaiser Heinrich II., Kaiserin Kunigunde, Bischof Otto und Sebaldus. In: DOLEŽALOVÁ, Eva et alii: *Die Heiligen und ihr Kult im Mittelalter. Colloquia mediaevalia Pragensia 11*, Praha, 2011, s. 417-428.
- WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno: Matice moravská, 2007.
- WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.
- WOLNY, Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Band II., Abt. II., Brünner Diöcese*. Brünn: Selbstverlag, 1858.
- ZAPLETALOVÁ, Dana: Zwei romanische Emporkirchen in Brünn und ihr Verhältnis zu anderen Brünner Bauten. *Antiqua Cuthna*, v tisku.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*. 2. přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007.
- ŽEMLIČKA, Josef: Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčková, Jana (ed.): *Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2009, s. 13–27.